

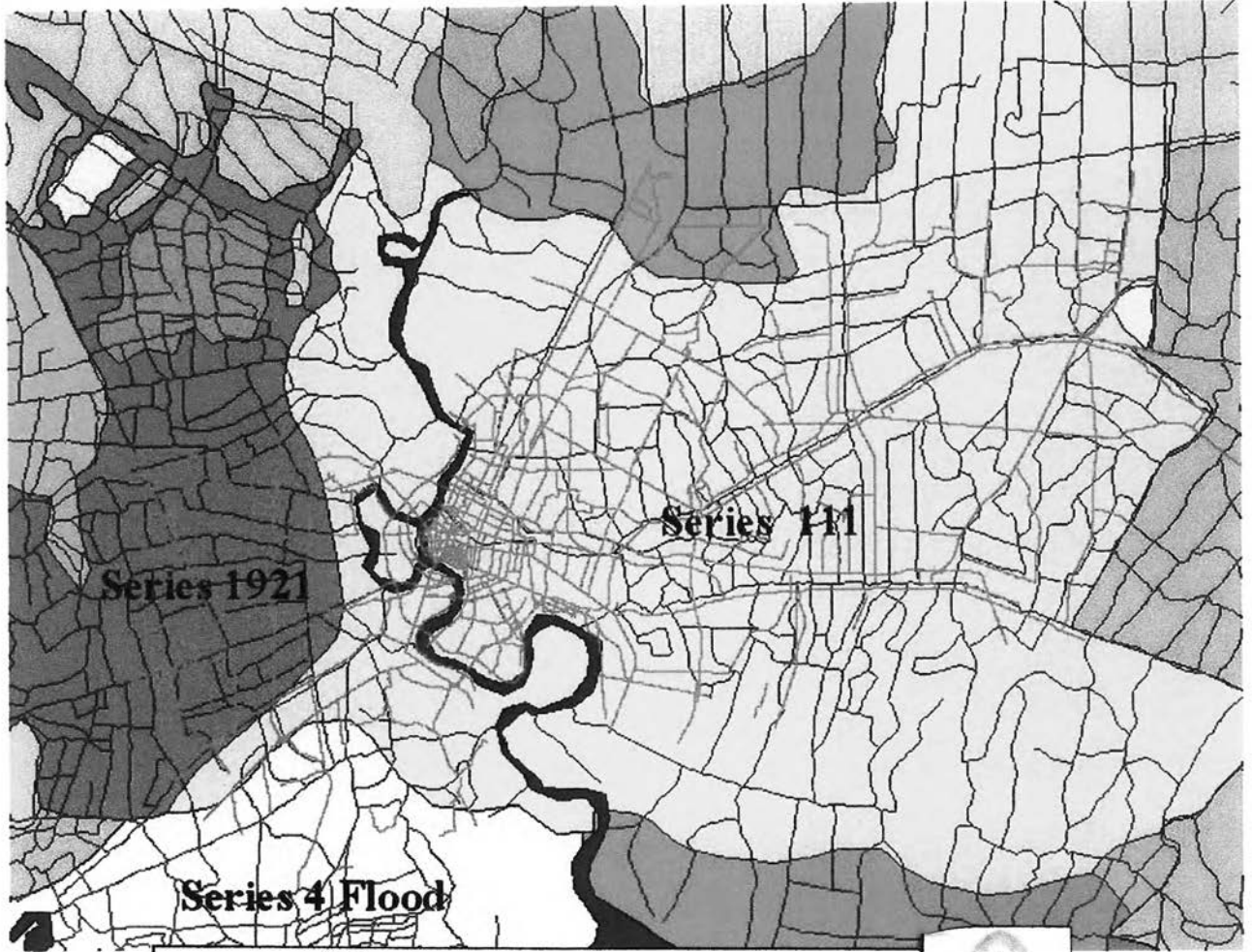
บทที่ 5

แนวโน้มเกษตรกรรมโดยรอบกรุงเทพมหานคร

5.1 ประวัติสภาพพื้นที่เกษตรกรรมบริเวณกรุงเทพมหานคร

สภาพพื้นฐานทางกายภาพดั้งเดิมของพื้นที่กรุงเทพมหานครเป็นที่ราบลุ่มดินเลน ตะกอนสะสมตัวในที่ที่เคยเป็นทะเลมาก่อนจนเกิดแผ่นดินงอกออกไปโดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาผ่ากลาง ไกลออกไปทางตะวันออกมีลุ่มแม่น้ำบางปะกงเป็นลุ่มน้ำข้างเคียง ส่วนทางตะวันตกมีลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีหรือแม่น้ำท่าจีนเป็นลุ่มน้ำข้างเคียงที่ขนานกันในระยะ 30 กิโลเมตร บริเวณพื้นที่ส่วนนี้จัดอยู่ในเขตที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง (Lower Central Plain) ซึ่งมีขอบเขตมาตั้งแต่พื้นที่ตอนล่างของจังหวัดนครสวรรค์ ตั้งแต่บริเวณปากน้ำโพลงมาถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา มีความสูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 20 เมตรในตอนบน ค่อยลดระดับลงมาจนถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยาความสูงเฉลี่ย 2.5 เมตร และกรุงเทพมหานครมีความสูงเฉลี่ย 1.5 เมตร ลักษณะพื้นที่แบนราบแผ่กระจายเป็นบริเวณกว้างเกิดจากการไหลบ่าเข้ามาของทะเลโบราณ แล้วถอยร่นออกไปในช่วงเวลาต่อมา จากหลักฐานของชนิดตะกอนที่สะสมตัวและลักษณะภูมิประเทศพบว่าพื้นที่ราบนี้โดยธรรมชาติเดิมประกอบไปด้วยที่ลุ่มชื้นแฉะ (marsh) ที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง (tidal flat) ดินดอนสามเหลี่ยม (delta) หาดทราย (beach) และสันดอนทราย (sand bar) ซึ่งส่วนใหญ่จะพบเห็นได้เด่นชัดในบริเวณจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและบางบริเวณของกรุงเทพมหานคร

แผ่นดินได้รับอิทธิพลจากชั้นหินต่างๆ ที่อยู่เหนือขึ้นไป และที่เป็นพื้นฐานคือหินมหายุคพาลีโอโซอิกตอนล่าง ซึ่งมีหินปูนและหินเชิร์ตแถบนครสวรรค์และกำแพงเพชร หินมหายุคพาลีโอโซอิกตอนบนเป็นหินทรายและหินดินดานแถบจังหวัดชัยนาท หินยุคเพอร์เมียนทางด้านตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นหินปูนหินดินดานและหินทรายแถบบ้านไร่จังหวัดอุทัยธานีและอีกแนวหนึ่งในแถบนครสวรรค์และลพบุรี หินมหายุคมีโซโซอิกตอนต้นเป็นหินตะกอนภูเขาไฟแทรกสลับกับหินปูนมีอยู่บริเวณขอบที่ราบภาคกลางทางตะวันออกและพบอยู่น้อยมากบริเวณขอบด้านตะวันตก หินมหายุคซีโนโซอิกถูกปิดทับเป็นแอ่งซึ่งมี 3 แอ่ง คือแอ่งพิษณุโลก แอ่งสุพรรณบุรี และแอ่งธนบุรี ลักษณะพื้นฐานเหล่านี้ส่งผลต่อการสะสมตะกอนยุคควอเทอร์นารีสมัยไพลสโตซีนส่วนใหญ่พบอยู่ตามที่ราบลุ่มเจ้าพระยา มีความหนาของชั้นตะกอนประมาณ 650 ถึง 1,830 เมตร สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 หน่วยชั้นตะกอน ได้แก่ ชั้นตะกอนเจ้าพระยา ประกอบด้วยตะกอนชุดสมุทรปราการอยู่ชั้นล่างสุดเป็นชั้นหินโคลน ชุดพระนครเป็นชั้นทรายสลับดินเหนียว ชุดพระประแดงอยู่บนสุดเป็นตะกอนทรายและกรวดมีเศษเปลือกกรากไม้และพืชหรือพีทปะปน ชั้นตะกอนดินเหนียวกรุงเทพเป็นตะกอนทรายและดินเหนียวมีหน่วยหินมาร์ลลพบุรีซึ่งเกิดจากการสะสมตัวของกลุ่มหินปูนสระบุรีในช่วงสมัยไพลสโตซีนสะสมตัวเป็นชั้นหนาประมาณ 15-20 เมตร

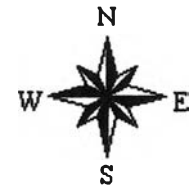

การคงอยู่ของพื้นที่เกษตรกรรมประเภทต่างๆ โดยรวมเขตกรุงเทพมหานคร

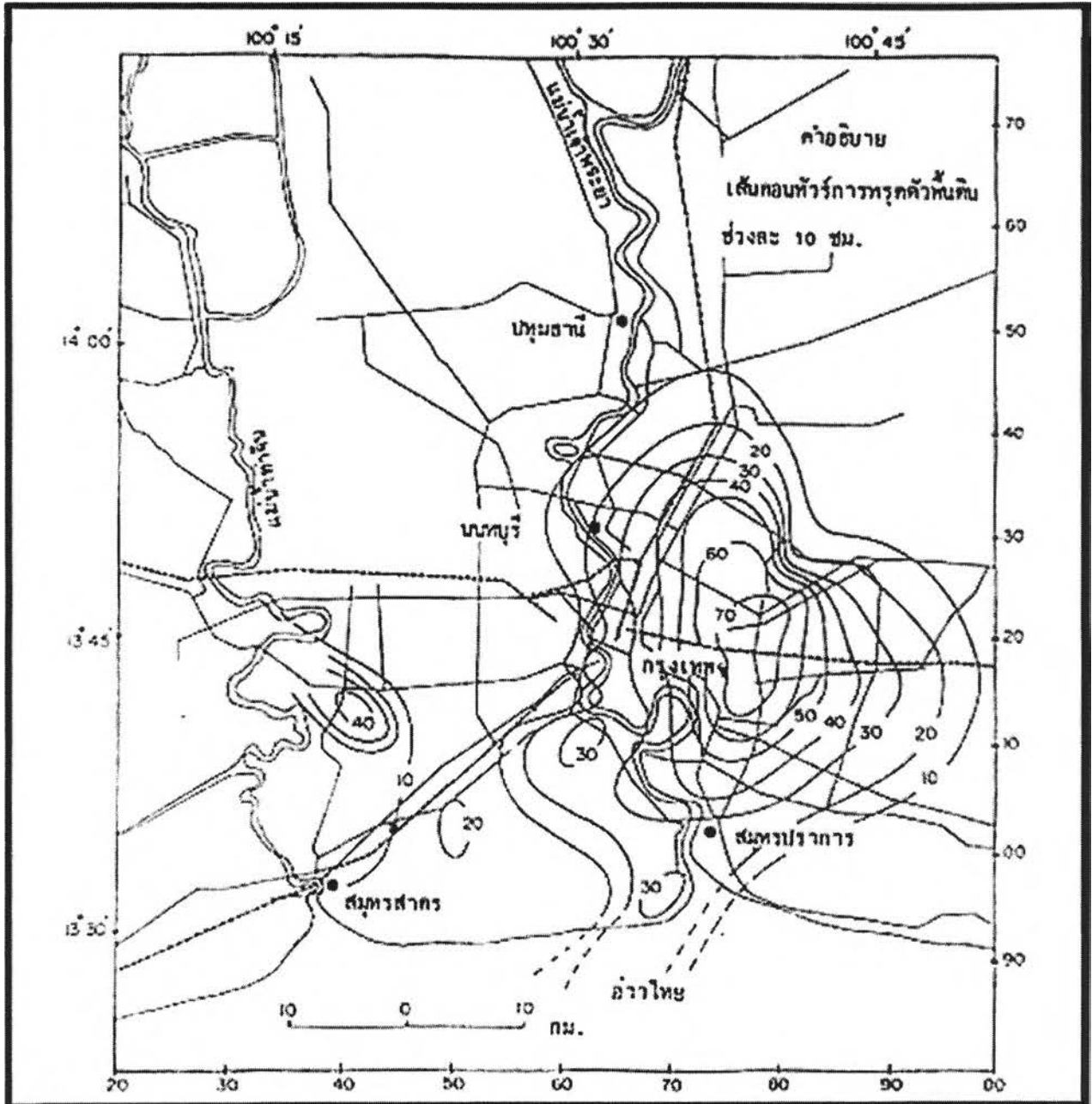
คำอธิบายสัญลักษณ์

- ถนนสายหลักในปัจจุบัน
- แม่น้ำ คู คลอง
- ชนิดดิน 111
- ชนิดดิน 1921
- ชนิดดิน 4 ที่ต้ำน้ำท่วม
- ชนิดดิน 50
- ชนิดดิน 1921
- ชนิดดิน 19

ภาพที่ 5-1 แสดงผังชนิดดิน กทม.

ที่มาของแผนที่ : ข้อมูลภูมิสารสนเทศ กรมพัฒนาที่ดิน

คำอธิบายสัญลักษณ์

- เส้นคอนทัวร์การทุดตัวพื้นดิน ช่วงละ 10 เซนติเมตร
- ทางรถไฟ
- แม่น้ำ

ภาพที่ 5-2 แผนที่แสดงการทุดตัวของดิน กทม
ที่มาของแผนที่ : กรมทรัพยากรธรณี

(สาขาการจัดการสารสนเทศสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร รุ่นที่ 11 และสาขาวิชาเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อการพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รุ่นที่ 19, 2547 : 2-1 – 2-5) สภาพเหล่านี้เป็นวัตถุประสงค์กำเนิดดินในกาลเวลาต่อมา

ชุดดินในพื้นที่กรุงเทพมหานครมีอยู่ 3 ชุด คือ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาและตามริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกเป็นแถบออกไปในระยะ 3-4 กิโลเมตร เป็นชุดดิน 302 หมายเลข 111 ที่มีชั้นดินลึกการระบายน้ำเลวมีสภาพน้ำท่วมขังได้และมีระบบชลประทาน เหมาะสำหรับการทำนา ส่วนพื้นที่ทางแถบตะวันตกออกไปเป็นชุดดิน 314 หรือหมายเลข 1921 ที่มีการระบายน้ำดีกว่า สามารถควบคุมการระบายน้ำ เหมาะสำหรับการเพาะปลูกประเภทอื่นๆ และสุดท้ายเป็นดินชุด 344 หมายเลข 4 เป็นพื้นที่ชายทะเลบางขุนเทียนทางตะวันตกตอนใต้ ที่มีน้ำท่วมตลอดทุกวันสามารถใช้ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเท่านั้น พื้นที่กรุงเทพมหานครยังมีสภาพการทรุดตัวได้เมื่อมีการก่อสร้างน้ำหนักกดสะสมบนผิวดินจำนวนมาก และเมื่อน้ำใต้ดินถูกสูบออกไปสามารถแสดงเป็นเส้นชั้นระดับความรุนแรงของการทรุดตัวตามแผนที่ธรณีวิทยาของกรมทรัพยากรธรณี โดยบริเวณที่มีการทรุดตัวสูงสุดจะอยู่ทางฝั่งตะวันออกแถบรามคำแหง คลองตัน

พื้นที่เกษตรกรรมบริเวณกรุงเทพมหานครมีความเป็นมาและกระบวนการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ตลอดมา การเป็นพื้นที่เกษตรกรรมอาจนับว่าเป็นช่วงหนึ่งของกระบวนการคงอยู่และเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ก็ได้ หากพิจารณาพื้นที่แถบนี้ตั้งแต่สมัยโบราณ เมื่อครั้งพวกละว้ามีอำนาจครอบครองดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และได้สร้างเมืองใหญ่อันมีนามว่าละโว้ขึ้นบริเวณที่เรียกว่า "บางกอก" ซึ่งเป็นที่ตั้งพระนครและธนบุรีปัจจุบันนี้ยังอยู่ใต้พื้นน้ำในอ่าวไทย ครั้นต่อมาบริเวณนี้ได้ค่อยๆ ดันเขินขึ้นเพราะน้ำเหนือได้พาตะกอนดินลงมาทับถมลงทุกปีจนเป็นที่พออาศัยได้บ้าง เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 พระเจ้าอู่ทองทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1893 ปรากฏว่า บริเวณบางกอกมีพวกละว้าอาศัยอยู่เป็นแห่งๆ บ้างแล้ว พระมหากษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นก็ได้ทรงสนพระทัยพื้นที่แถบนี้เท่าใดนัก มีอยู่ก็แต่สมเด็จพระชัยราชาธิราช (ครองราชย์ พ.ศ. 2077 ถึง พ.ศ. 2089) ทรงดำริว่า แม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งไหลผ่านบริเวณนี้แคบแค้ว ทำให้ระยะทางเดินเรือระหว่างกรุงศรีอยุธยากับปากอ่าวยาวมาก ดังนั้น เพื่อย่นระยะทางเดินเรือให้สั้นเข้า จึงโปรดฯ ให้ขุดคลองลัดตั้งแต่ปากคลองบางกอกน้อยไปออกแม่น้ำเก่าที่ปากคลองบางกอกใหญ่ เรียกว่า คลองลัดบางกอก ในเวลาต่อมา กระแสน้ำไหลลัดเข้าคลองนี้ทำให้คลองขยายกว้างออกทุกที จนกลายเป็นแม่น้ำใหญ่ตอนหน้าพระบรมมหาราชวัง ส่วนแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมกลับตื้นเขินและแคบเข้ากลายเป็นคลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่หรือ

คลองบางหลวงดังที่เห็นกันในทุกวันนี้ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครองราชย์ พ.ศ. 2091 ถึง พ.ศ. 2111) ก็ทรงเป็นพระมหากษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งที่โปรดฯ ให้ขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้น คลองลัดนี้อยู่ที่บางกวย ปากคลองด้านหนึ่งอยู่ริมวัดชะลอและอีกด้านหนึ่งอยู่ริมวัดชีเหล็ก การดำเนินกิจกรรมพัฒนาและความสะดวกรวดเร็วในการเดินทางจากการขุดคลองต่างๆ เหล่านี้ช่วย กระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของชุมชนในแถบนี้ได้ นับว่าการเปลี่ยนแปลงในช่วงแรกมีความสัมพันธ์กับการขุดลัดคลองแม่น้ำมาก

สภาพทำเลที่ตั้งของพื้นที่เกษตรกรรมดั้งเดิมแถบนี้ สามารถทราบได้จากบันทึก ต่างๆ ของชาวต่างชาติที่เข้ามาทำธุรกิจผลประโยชน์กับสยามประเทศ เช่น ยอร์ชไวท์ (George White) พ่อค้าบริษัทอินเดียตะวันออก ที่เข้ามาทำการค้ากับกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. 2221 บันทึก ไว้มีความว่า “หมากนั้นมีที่สวนสำหรับเป็นที่เพาะปลูกในระหว่างเมืองนนทบุรีและปากน้ำใกล้ เมืองบางกอก ในสวนเหล่านี้เก็บได้ปีหนึ่งประมาณ 25,000 หาบ” ส่วนบาทหลวงตาสาร์ด (Tachard) ได้บันทึกในจดหมายเหตุการเดินทางครั้งที่ 2 ในช่วงปี พ.ศ. 2230-2231 ความว่า “และ โดยที่บางกอกเป็นเมืองสวนผลไม้ของประเทศสยาม ซึ่งมีผลไม้รสเยี่ยมทั่วราชอาณาจักรมารวมกัน อยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ เขาจึงนำมาให้เป็นก้านัลแก่เราแข่งหนึ่ง” ในช่วงเดียวกันตรงกับรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ เดอ ลา ลูแบร์ (De La Loubere) ผู้ติดตามราชทูตฝรั่งเศสเดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ได้บรรยายสภาพของสวนผลไม้ที่บางกอกไว้ในจดหมายเหตุของเขาว่า “.....สวนผลไม้ที่บางกอกนั้น มีอาณาบริเวณยาวไปตามชายฝั่งแม่น้ำ โดยทวนขึ้นไปสู่เมืองสยาม (กรุงศรีอยุธยา) ถึง 4 ลี้ กระทั่งจรดตลาดขวัญ (เมืองนนทบุรี) ทำให้เมืองหลวงแห่งนี้อุดมสมบูรณ์ ด้วยผลอาหาร ซึ่งคนพื้นเมือง (สยาม) ชอบบริโภคกันนักหนา ข้าพเจ้าหมายถึงผลไม้มานานชนิดเป็น อันมาก.....” ตลาดขวัญที่ลาลูแบร์กล่าวถึงก็คือ ตลาดแก้ว-ตลาดขวัญ เมืองนนทบุรีนั่นเอง (เสรี ลีลาสัย, 2546: 34) จากข้อความที่ยกมาอย่างนี้จะเห็นได้ว่า บางกอกฝั่งตะวันตกเป็นสวนผลไม้มา ช้านานแล้วตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และแม้แต่ในกฎหมายศักดินาสยามกรุงศรีอยุธยา ยังได้ปรากฏมีชื่อเจ้าเมืองนนทบุรีเป็นที่ “พระนนทบุรีศรีมหาอุไทยาน” อันคำว่า “ศรีมหาอุไทยาน” นี้ก็คือ สวนขนาดใหญ่นั่นเอง ดังนั้นจึงเป็นที่เชื่อได้ว่า นับตั้งแต่ย่านเมืองนนทบุรีหรือตลาดแก้ว ตลาดขวัญเรื่อยลงมาจนถึงเมืองธนบุรีจะต้องเป็นสวนผลไม้ที่มีอาณาบริเวณกว้างขวางอย่างมิ ต้องสงสัย

ในสมัยต้นกรุงธนบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2311 มีบันทึกของ เจ.จี คอนิก (J. G. Conic) เกี่ยวกับพื้นที่เกษตรกรรมธนบุรี ความว่า “บางกอกมีสวนปรากฏอยู่ตามสองฝั่งแม่น้ำ มีขนาด

100-1,000 ฟุต ต่อกันนั้นออกไปเป็นเขตนาน้ำท่วมสลายตา แต่ถัดจากสวนและนาออกไปเพียงไม่กี่โยชน์คงมีสภาพเป็นปรอท

สำหรับเมืองธนบุรีนั้นมีการตั้งถิ่นฐานขึ้นเป็นเมืองมานานแล้ว โดยได้เป็นเมืองท่าของกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเป็นต้นมา จนถึงในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เมืองธนบุรียังคงเป็นเมืองหน้าด่านทางน้ำของกรุงศรีอยุธยา ชาวต่างประเทศที่มาทางทะเลจะเดินทางขึ้นไปยังกรุงศรีอยุธยาหรือจะกลับออกไปจะต้องแวะอยู่ชั่วขณะหนึ่งทุกครั้งไป และเรือเดินทะเลจากต่างประเทศก็มักจะจอดแวะถ่ายสินค้าลงเรือเล็กเพื่อขึ้นไปยังกรุงศรีอยุธยาอีกต่อหนึ่ง (ไชแสง ศุขะวัฒนะ, 2545: 02/2) หลังจากกรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่า สมเด็จพระเจ้าตากสินก็ได้ทรงสถาปนาเมืองธนบุรีเป็นราชธานี

การเป็นพื้นที่การเกษตรบริเวณกรุงเทพมหานครอันเป็นที่ราบลุ่มใกล้ปากน้ำเจ้าพระยานั้นมีประวัติความเป็นมาในการเป็นชุมชนชาวนาและชาวสวนตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยเริ่มจากประวัติการขุดคลองต่างๆ ในพื้นที่ อันเป็นสิ่งบ่งชี้ให้เห็นถึงการก่อตั้งชุมชนหรือมีชุมชนอยู่ก่อนแล้วโดยเฉพาะตามจุดตัดทางแยกแม่น้ำลำคลองต่างๆ ที่มีการขุดสร้างขึ้น การดำรงอยู่ของชุมชนในสมัยก่อนย่อมอาศัยการเลี้ยงชีพด้วยการล่าสัตว์และเพาะปลูกเป็นพื้นฐาน

ในช่วงปี พ.ศ. 2041-2265 ทิศทางการขุดคลองในแถบนี้มักจะเป็นการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาตามจุดที่มีความคดเคี้ยวไหลเวียนอ้อมต่างๆ เช่น คลองลัดกรุงเทพ ลัดบางกรวย เกร็ดใหญ่ ลัดเมืองนนท์ ลัดโพธิ์ และลัดเกร็ด จนทำให้ คลองลัดบางตอนขยายขนาดกลายเป็นเส้นหลักของแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบันคือคลองลัดกรุงเทพ โดยแนวแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมกลายเป็นคลองบางกอกน้อย คลองลัดเหล่านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อย่นระยะทางออกปากอ่าวไทยสำหรับการติดต่อค้าขายกับภายนอกและการติดต่อไปตามหัวเมืองชายน้ำอื่นๆ (ธนวัฒน์ จารุพงษ์กุล, 2539: 95-98) นอกจากนี้ก็มีการขุดคลองเพื่อเชื่อมโยงไปยังลุ่มน้ำข้างเคียง เช่น คลองมหาชัยและคลองบางใหญ่ ที่เชื่อมไปยังลุ่มน้ำนครชัยศรี สมุทรสาคร และคลองสำโรง ทับนาง ที่เชื่อมไปยังลุ่มน้ำบางปะกง การขุดคลองเชื่อมระหว่างลุ่มน้ำนับเป็นการเชื่อมต่อชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน ทั้งยังเป็นการชลประทานส่งน้ำสำหรับการเกษตร นอกจากนี้ การใช้แรงงาน และทาสในการขุดคลองนี้ยังทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานตามแนวลำน้ำเพิ่มขึ้นโดยแรงงานที่ได้รับความเป็นทิตามวาระแก่ตนอีกด้วย

ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี-รัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2311-2383 ทิศทางการขุดคลองในแถบนี้ยังมีการขุดคูเมืองธนบุรีและคูเมืองกรุงเทพแบ่งซอยพื้นที่ด้วยสภาพของการกลายเป็นชุมชน

เมือง เช่น คลองหลอดคูเมืองชั้นใน คลองบางลำภู คลองธนบุรี และคลองลัดหลวง ส่วนคลองที่เชื่อมโยงไปยังลุ่มน้ำข้างเคียงจะเป็นการขุดระยะไกลออกไป เช่น คลองสุนัขหอน คลองบางกะปิ และคลองแสนแสบ ที่แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานและการเพาะปลูกที่ประกอบกัน

ในปี พ.ศ. 2325 เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชขึ้นครองราชย์ก็ได้โปรดฯ ให้ย้ายราชธานีมาอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำและได้พระราชทานนามว่า "กรุงเทพมหานคร" นับเป็นการเปลี่ยนแปลงเมืองหลวงจากธนบุรีมาเป็นกรุงเทพฯ โดยในชั้นแรกโปรดฯ ให้สร้างพระราชมณเฑียรด้วยเครื่องไม้เป็นการชั่วคราวขึ้นก่อน ในปีต่อมาคือ พ.ศ. 2326 จึงได้โปรดให้สร้าง "พระนคร" ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติที่กล่าวถึงมีความว่าในปีจุลศักราช 1145 อันเป็นปีเถาะ เบญจศก ที่ตรงกับ พ.ศ. 2326 ได้ให้ไพร่พลลงมือก่อสร้างพระนคร โดยใช้วัสดุอิฐปูนจากกำแพงเมืองกรุงเก่าบ้าง ทำอิฐขึ้นมาใหม่บ้างสำหรับนำมาใช้ในการก่อสร้าง ป้อม วังต่างๆ มีการใช้แรงงานเขมรในการขุดคลองคูพระนครด้านตะวันออกชื่อว่า "คลองรอบกรุง" นอกจากนี้ยังขุดคลองหลอด และคลองมหานาค แล้วใช้แรงงานลาวในการก่อสร้างป้อมและกำแพงรอบเมือง ยาวทั้งสิ้น 7 กิโลเมตรเศษ ล้อมรอบกรุงเป็นเนื้อที่ 2,163 ไร่ เมืองหลวงขยายใหญ่ขึ้น มีการย้ายนิคมญวนออกไปอยู่คลองตลาด และนิคมจีนออกไปอยู่ที่สวนระหว่างคลองวัดสามปลื้มไปจนถึงวัดสามเพ็ง เพื่อนำที่ดินของ 2 นิคมเดิมนี้อมาสร้างวังหลวงและวังหน้า ส่วนนิคมมลายูและนิคมลาว ยังอยู่ที่เดิม ที่เพิ่มขึ้นคือ นิคมมอญ ได้ตั้งอยู่ใกล้ๆ กับนิคมญวนติดกับคลองหลอด แต่เมืองและชุมชนที่ขยายออกไปนี้ก็คือไปซ้อนทับชุมชนเดิมหรือแทรกซ้อนอยู่กับชุมชนเดิมในพื้นที่ที่เป็นสวนหรือเป็นน่านน้ำเอง การขยายบ้านเมืองชุมชนมีลักษณะขยายออกมาเป็นชั้นๆ โดยพื้นที่รอบในจะเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของเสนาบดีและไพร่พล รอบนอกเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อยอื่นๆ และราษฎรสามัญ เมื่อเสนาบดีชุดเก่าล่วงลับไป วงศ์ตระกูลก็มักไม่ได้ย้ายถิ่นฐาน ยังคงอยู่ที่เดิม ส่วนเสนาบดีใหม่ก็ตั้งบ้านเรือนห่างไกลออกไปจากพระบรมมหาราชวัง บ้านของข้าราชการชั้นผู้น้อยและไพร่พล ราษฎรก็ติดตามออกไปอยู่ด้วย ทำให้กรุงเทพฯ ขยายออกไปเป็นชั้นๆ โดยลำดับ เรือสวนไร่นาก็ขยายออกไปเป็นชั้นๆ ด้วย กรุงเทพมหานครใน 3 รัชกาลแรก ยังมีการคมนาคมขนส่งโดยอาศัยคลองและเรือเป็นหลัก และในช่วงเวลาของรัชกาลที่ 4 และ 5 การคมนาคมเริ่มปรับเปลี่ยนมาเน้นที่ถนนและรถ (นิจ ธิญชีระนันท์, นฤมล อรุโณทัย, 2545: 11)

5.1.1 พื้นที่ฝั่งตะวันตก

ตามภูมิหลังพื้นที่ของบางกอกเป็นบริเวณที่เคยอยู่ใต้พื้นน้ำอ่าวไทย แต่เนื่องจากกระแสน้ำในแม่น้ำได้นำดินตะกอนมาทับถมเป็นเวลาหลายร้อยปี บริเวณนี้จึงค่อยๆ สูงพื้นน้ำขึ้น

เป็นพื้นที่ที่เรียกว่า “ทะเลตม” หรือ “ที่ราบอันเกิดจากโคลนตะกอนที่สายน้ำพัดมา” (Alluvial Plain) ในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม บางกอกทั้งสองฟากแม่น้ำ คือฟากตะวันตกกับฟากตะวันออกมีระดับแตกต่างกันเล็กน้อย กล่าวคือ ฟากตะวันตกค่อนข้างสูงกว่าฟากตะวันออก (ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฯ ตอนหนึ่งว่า “.....ฝั่งตะวันออกนั้นเสียแต่เป็นที่ลุ่ม เจ้ากรุงธนบุรีจึงได้ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกซึ่งเป็นที่ดอน.....”) บริเวณทางฝั่งตะวันตกจึงกลายเป็นสวนผลไม้ มีชื่อที่ว่า “บาง” นำหน้า เป็นต้นว่า บางกอกน้อย บางกอกใหญ่ บางเสาธง บางบำหรุ บางบัวทอง บางยี่ขัน บางโคกวัด บางมด ฯลฯ ส่วนบริเวณทางฝั่งตะวันออกส่วนใหญ่จะเป็น “ทุ่ง” เหมาะแก่การทำนา อันได้แก่ ทุ่งแสนแสบ ทุ่งวัวลำพอง ทุ่งสามเสน และทุ่งอื่นๆ ที่เรียกในสมัยรัชกาลต่อๆ มา เช่น ทุ่งมหาเมฆ ทุ่งวัดดอน ทุ่งมักกะสัน ทุ่งส้มป่อย ทุ่งพญาไท เป็นต้น (ไชแสง สุชะวัฒน์นะ, 2545: 02/5)

เรื่องราวของบางกอกฝั่งตะวันตกหรือธนบุรี ที่มีพื้นที่สูงกว่าบางกอกฝั่งตะวันออกหรือพระนครซึ่งเป็นที่ลุ่ม และยังปรากฏว่า ดินทางฝั่งตะวันตกก็ดีกว่าฝั่งตะวันออกเสียอีก ทำให้เป็นสวนที่ดีมีชื่อมาแต่ครั้งโบราณจนได้กลายเป็นแหล่งสวนผลไม้มีชื่อเสียงของภูมิภาคแถบนี้ในช่วงที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันที่กำลังถูกเมืองรุกเข้าไประยะนี้ กาญจนาคพันธุ์ (นามแฝง) ได้เล่าไว้ในหนังสือ “ขอคิดขอเขียนชุดที่ 3” อย่างน่าสนใจว่า “.....ทำไมกรุงธนบุรีจึงเป็นสวนผลไม้มีรสเลิศนักเห็นจะเป็นด้วยเหตุสองประการ หนึ่งอยู่ใกล้ทะเล สองดินดี ใกล้ทะเลกับดินดีสองประการนี้ต้องประกอบกัน ขาดอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ เมืองที่มีผลไม้มากเช่นหลังสวนและจันทบุรีก็อยู่ใกล้ทะเลเหมือนกัน แต่ผลไม้สู้ของกรุงธนบุรีไม่ได้ก็ต้องเป็นเพราะดิน ดินสู้กรุงธนบุรีไม่ได้ แม้จะอยู่ใกล้ทะเลเหมือนกันรสก็แพ้กัน เมืองธนบุรีเห็นจะมีชื่อเรื่องเป็นสวนมาตั้งแต่สมัยยังเรียกว่า บางกอก ก่อนแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิขึ้นไป.....ในตอนชุดคลองผ่านบางกอกออกไปเป็นสองซีกนั้น สังเกตดูเห็นจะผ่าเข้ามาในสวนผลไม้ไม่ได้ ผ่าที่ที่เป็นปารกหรือทุ่งนา แต่ดินทางฝั่งขวาคือฝั่งตะวันตกคงจะดีสำหรับปลูกไม้ผลยิ่งกว่าฝั่งซ้ายคือฝั่งธนบุรีเดี๋ยวนี้หมด ส่วนทางฝั่งซ้ายคือ ฝั่งพระนครเดี๋ยวนี้ดินไม่ดีสำหรับปลูกไม้ผล จึงใช้เป็นที่ทำนาปลูกข้าวกันมาก ตามริมแม่น้ำอาจจะยังเป็นสวนผลไม้อยู่ เพราะตามริมแม่น้ำย่อมเป็นที่คนอยู่ ที่อยู่มากทำสวนเพื่อจะได้อาศัยต้นไม้อื่น ถัดสวนออกไปทางหลังบ้านเป็นทุ่งสำหรับทำนา แต่การทำสวนไม่ถือเป็นสำคัญ ไปมุ่งทำนา ผิดกับทางฝั่งขวา ซึ่งถือการทำสวนเป็นสำคัญเพราะดินดี การทำมาหากินของคนทั้งสองฝั่งแม่น้ำ จึงแยกกันหรือว่าแบ่งกันก็ได้ คือ ฝั่งซ้ายทำนา ฝั่งขวาทำสวน.....”

สวนผลไม้ของบางกอกฝั่งตะวันตกในสมัยก่อนได้มีชื่อเรียกกันว่า สวนบางบน สวนบางล่าง สวนนอก สวนใน การที่มีชื่อเรียกเป็นเซตๆ เช่นนี้ ขออธิบายว่า ที่เรียกว่าสวน

บางบนและสวนบางล่างนั้น ได้ถือเอาตัวพระนครเป็นศูนย์กลาง ส่วนที่อยู่เหนือพระนครขึ้นไป เรียกว่า "สวนบางบน" เช่น สวนทุเรียนบางขุนนนท์ บางผักหนาม และสวนที่อยู่ทางใต้พระนคร ลงมาเรียกว่า "สวนบางล่าง" เช่น สวนทุเรียนตำบลวัดทอง เป็นต้น ส่วนที่เรียกว่าสวนในและสวนนอกนั้น "สวนใน" คือสวนที่อยู่ตั้งแต่ถนนบุรีเรื่อยลงมาจนถึงปากลัดหรือพระประแดง "สวนนอก" ก็คือสวนที่ถัดจากสวนในออกไปทางทิศตะวันตก ผ่านแม่น้ำท่าจีน ไปจนถึงแม่น้ำแม่กลอง เมืองราชบุรีซึ่งเป็นสวนที่มีอาณาบริเวณกว้างขวางใหญ่โตมาก สวนนอกมีผลไม้ที่ขึ้นชื่อมาก เช่น มะม่วงบางช้าง ส้มโอบนศรี ฯลฯ แต่ในเวลาต่อมาเมื่อเรียกสวนในว่า "บางกอก" จึงได้เรียกสวนนอกว่า "บางช้าง"

ในสมัยก่อนปี พ.ศ. 2500 สวนผลไม้ของบางกอกฝั่งตะวันตก จะมีผลไม้มัดละชนิดดีเด่นเป็นบางๆ ไป เช่น ทุเรียนดองที่ตำบลวัดทองบางล่าง ซึ่งมีรสดีกว่าของตำบลอื่นๆ สวนเงาะก็ต้องบางยี่ขัน ส้มต้องแถวบางมด สับปะรดต้องบางบำหรุ ฝรั่งแถวบางเสาธง กระท้อนแถวคลองอ้อมบางบัวทอง ลางสาตคลองสาน มะพร้าวท่าอิฐ อ้อยจีนบางใหญ่ อ้อยไทยบางโควัด หมากก็ต้องบางล่าง บางน้ำผึ้ง บางแจรงร้อน เหล่านี้เป็นต้น การที่บางดังกล่าวมีชื่อคู่กับผลไม้ก็เพราะว่าบางเหล่านี้แต่ละบางมีดินไม่เหมือนกัน ดินบางหนึ่งก็เหมาะสำหรับปลูกไม้ผลอย่างหนึ่งที่จะให้ผลนั้นมีรสดี สวนผลไม้จึงมีชื่อเสียงเป็นบางๆ ไป (ไขแสง ศุขะวัฒน์, 2545)

ในสมัยรัชกาลที่ 2 เมื่อจอห์น ครอว์เฟ็ด เข้ามาในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2356 เขาได้บันทึกไว้ความว่า "ได้ลงเรือไปชมทิวทัศน์ในกรุงเทพฯ หลายแห่ง เห็นแต่สวน ไม่เห็นท้องนาเลย" ครอว์เฟ็ด ได้ประมาณรายได้ของรัฐบาลสยามว่ามีรายได้จากการจัดเก็บภาษีอากรในสมัยนั้นว่ารวมปีละประมาณ 2.2 ล้านบาท ในจำนวนนี้เป็นอากรสวนประมาณ 5.2 แสนบาท ผลไม้ที่ถูกเก็บอากรสูงคือ ทุเรียน มังคุด มะม่วง ส่วนขนุน และส้ม ถูกเก็บภาษีในอัตราที่ต่ำลงมา แต่ถึงกระนั้นชาวกรุงเทพฯ ก็ยังนิยมทำสวน โดยทำร่วมกับทำไร่นา แต่อาจจะทำสวนเป็นหลัก หรือทำไร่นาเป็นหลัก ขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ว่าอุดมสมบูรณ์มากน้อยเพียงใด บริเวณใต้กุฎีจีนจนถึงคลองสานก็เป็นสวนกาแฟ ที่ต่อมากลายเป็นย่านที่อยู่ของขุนนางสกุลขุนาค

การทำไร่นาสวนในสมัยโบราณ เป็นการปลูกต้นไม้แบบผสมผสาน ที่ดินจะเริ่มจากเป็นไร่ก่อน ไร่คือพื้นที่ราบไม่มีการยกร่อง เป็นการเพาะปลูกทั่วๆ ไป อาจเป็นข้าว เผือกมัน ผลไม้ แล้วแต่ตรงไหนลุ่ม ตรงไหนดอน แต่ต่อมาพื้นที่สวนที่ลุ่มมักจะถูกปรับปรุงทำคันดินกันเป็นตาราง เรียกว่านา เพื่อปลูกข้าวเป็นหลัก ในพื้นที่ดอนจะมีการลงทุนลงแรงขุดและยกคันดินให้สูงขึ้นเป็นท้องร่อง และปลูกผลไม้ในบริเวณคันดินที่ยกขึ้นสูงนั้น เรียกว่าสวน จึงไม่น่าแปลกที่

มีแม่น้ำลำคลองที่ใด หรือการขุดคลองไปถึงไหน พื้นที่สองฝั่งที่กลายเป็นที่ดอนขึ้นมาจะแปรเป็นสวน ทั้งนี้การเกิดที่ดอนริมแม่น้ำลำคลองโดยธรรมชาติเกิดจากการกัดเซาะและตกตะกอนยมฤดูแล้ง น้ำหลาก ทำให้ตามริมแม่น้ำลำคลองต่างๆ เป็นที่โคกที่ดอนที่กว้างขวาง

ตลาดท้องถิ่นดั้งเดิมที่มีชื่อต่างๆ ก็เป็นสิ่งบ่งบอกถึงการค้าขายผลผลิตการเกษตรได้ทางหนึ่ง บางตลาดมีมาแต่สมัยอยุธยา เช่น ตลาดปากคลองบางกอกใหญ่ หรือที่เรียกคลองบางหลวงในปัจจุบัน เคยเรียกว่าตลาดท้องน้ำ นอกจากนี้ยังมีตลาดน้ำที่ตลาดพลูเป็นตลาดน้ำขนาดใหญ่อีกแห่งหนึ่ง เพราะเป็นแหล่งชุมชนเก่า มีวัดตั้งอยู่ติดกันถึง 3 วัด คือ วัดอิน วัดกลาง และวัดจัน ภายหลังคนจึงเรียกกันสั้นๆ ว่า ตลาดน้ำวัดกลาง ถือเป็นรวยยอด ในปัจจุบันเหลือเพียง "ตลาดวัดกลาง" เพราะไม่ได้เป็นตลาดน้ำอีกต่อไป ส่วนพื้นที่อาณาบริเวณนี้ได้ถูกเรียกว่าตลาดพลู เพราะเป็นตลาดขายผัก ผลไม้ และหมากพลูที่ใหญ่ที่สุด

ตลาดในสมัยกรุงธนบุรี มีทั้งในชุมชนดั้งเดิมที่อยู่มาก่อน และชาวกรุงเก่า (อยุธยา) ที่ทิ้งถิ่นฐานเดิมมาตั้งรกรากใหม่ ทำให้มีตลาดมากมายหลายแห่ง ทั้งตลาดในและตลาดนอก ในส่วนของตลาดใน มีตลาดบ้านขมิ้น ตลาดพรานนก ตลาดวัดสุวรรณาราม ตลาดบ้านปูน ตลาดสะพานหก ส่วนตลาดนอก มีตลาดพลู ตลาดจอมทองหรือตลาดบางขุนเทียน (เป็นตลาดเก่าตั้งแต่สมัยอยุธยา) ตลาดสะพานหัก (หรือตลาดคลองมอญ) นอกจากนี้ยังมีตลาดบางกอกน้อย ตลาดคลองบางระมาด ตลาดบางกรวย ซึ่งเชื่อมโยงคาบเกี่ยวกับเมืองนนทบุรี

เขตกิจกรรมเลี้ยงหมูที่อาจเรียกได้ว่าเป็นนครปฐมสำหรับบางกอกในสมัยก่อนคือชุมชนชาวจีนเก่าแก่ที่มีอาชีพเลี้ยงหมู อยู่ในบริเวณวัดหมู (วัดอัปสรสวรรค์) ซึ่งอยู่ลึกจากคลองบางหลวงเข้าไป ผ่านวัดบางยี่เรือ (วัดอินทาราม) อันเป็นชุมชนชาวจีนเก่าแก่ที่ทำสวนพลู และขายหมากพลู

แถบเหนือคลองมอญที่ปัจจุบันเป็นกรมอุทการเรือ อันเคยเป็นนิเวศสถานของเจ้าพระยาจักรี ไปจนถึงตำบลบ้านปูน มีตำบลสวนมังคุด และตำบลสวนลิ้นจี่ ซึ่งเป็นไปได้ว่าที่ตั้งเหล่านี้ อาจเรียกตาม การตั้งนิเวศสถานชั้นนันทบริเวณสวนที่มีอยู่แต่เดิม ทั้งนี้ในปัจจุบันยังปรากฏหลักฐานร่องรอยของสวนลิ้นจี่ในแถบนี้ เช่น ที่ดินในซอยไปรษณีย์ถนนพรานนก เป็นต้น

การขยายชุมชนในช่วงแรกนั้น ตัวพระนครขยายไปทางฝั่งตะวันออก โดยเหตุผลทางยุทธศาสตร์ เพื่อง่ายแก่การป้องกันข้าศึก (ไม่ให้ออกแม่น้ำแบ่งแยกเป็นนเมืองนอกแตก) แต่ชุมชนที่ข้องเกี่ยวกับงานช่าง งานหัตถกรรม และการผลิตทางการเกษตรจะขยายตัวไปทางฝั่งตะวันตก

ตก เพราะเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์กว่า คือเป็นป่าลุ่มต่ำมาก่อน เช่นพื้นที่แถบบางขุนเทียน (ขุนเทียน วิเชียรหงษ์ ต้นตระกูลของเทียนวรรณ ต.ว.ส. วรรณนาโก) ที่ขุนเทียนได้รับมอบหมายให้มาดูแลป่า มังคุด ต่อมาจึงเรียกพื้นที่ป่ามังคุดนี้ว่า "บางขุนเทียน" พื้นที่ฝั่งตะวันตกของบางกอกในขณะนั้น เต็มไปด้วยเรือกสวน เรียกกันว่า สวนบางกอกน้อย สวนบางขุนนนท์ สวนบางขุนศรี สวนบางบำหรุ สวนบางขุนเทียน สวนบางมด ฯลฯ

สำหรับสภาพพื้นที่ในฝั่งตะวันออกของกรุงเทพฯ นั้น ขุนวิจิตรมาตราซึ่งมาอยู่ในคลองบางหลวงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2446 ก็เล่าไว้ว่า "ทางฝั่งตะวันออกเป็นทะเลตม เป็นที่ลุ่มต่ำมาก จะอาศัยพื้นที่ดินทำมาหากินไม่สะดวก ผู้คนจึงตั้งบ้านเรือนมีเรือกสวนผลไม้ดี ๆ อยู่ทางฝั่งตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคลองบางหลวง แม้ต่อมาจะย้ายเมืองหลวงมาตั้งทางฝั่งตะวันออก แต่ขุนนางข้าราชการตลอดจนผู้มีฐานะดีมีรกรากมั่นคงอยู่ในคลองบางหลวงแล้ว ก็ยังคงอยู่ในคลองบางหลวงอีกมาก สีๆ ต่อมาจนข้าพเจ้าเป็นเด็กดังก้าว" ข้อความนี้ดูจะสอดคล้องกับการที่ฝั่งตะวันออกเป็นท้องทุ่งทำนาจนแปรสภาพเป็นเมืองและทุ่งนาที่เหลืออยู่ไกลๆ ออกไป อย่างไรก็ตาม ความเป็นชุมชนที่ค่อยๆ ลามจากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองเลียบบพระนครชั้นต่างๆ ตลอดจนคลองขุดที่ค่อยๆ แผ่ออกมา ทำให้สามารถทำเรือกสวนไร่นาได้ในเวลาต่อมา และลึกเข้าสู่ตอนในชั้นเรื่อยๆ เช่น บริเวณบางขุนพรหม

5.1.2 พื้นที่ฝั่งตะวันออก

หลังสัญญาเบาริง ในรัชกาลที่ 4 พื้นที่เพาะปลูกเรือกสวนไร่นา ส่วนใหญ่ยังคงขยายไปทางฝั่งตะวันตก และเริ่มเป็นการผลิตเพื่อขาย ที่ขยายมากได้แก่ น้ำตาล จากต้นตาล และต้นมะพร้าว ซึ่งก่อนและหลังสัญญาเบาริงเล็กน้อย น้ำตาล เป็นสินค้าส่งออกสำคัญของไทย จะเห็นได้ว่าการขุดคลองสายยาวมุ่งหน้าไปทางตะวันตกถึง 4 สาย คือคลองมหาสวัสดิ์ คลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก และคลองดอนจันทร์ เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 5 คลองเกือบทั้งหมดเป็นการขุดเพื่อบุกเบิกพื้นที่ลุ่มน้ำขังฝั่งตะวันตก ทั้งสิ้น

ทางด้านเหนือของกรุงเทพฯ เดิมเป็นป่าธรรมชาติเช่นเดียวกับพื้นที่บริเวณคลองแสนแสบ-บางขุนาก คลองประเวศบุรีรมย์ คือ เป็นที่ลุ่มน้ำขัง และป่าละเมาะ เป็นที่อยู่ของนก นานาชนิด สัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์เลื้อยคลาน รวมทั้งสัตว์บกอื่นๆ พวก กุ้ง กวาง กระเจิง ละมั่ง เนื้อสมันและโขลงช้าง พื้นที่แถบนี้เรียกว่า "ทุ่งหลวง" หรือรังสิตนั่นเอง นับเป็นดินแดนใหม่ในการบุกเบิกทำนา โดยมีโครงการขุดคลองรังสิตในพื้นที่ราว 1.5 ล้านไร่ ในช่วงปี พ.ศ. 2433-2454 เป็นระยะเวลาถึง 20 ปี แต่พื้นที่แถบนี้เต็มไปด้วยกรณีพิพาทเรื่องที่ดิน มีปัญหาโจรผู้ร้าย

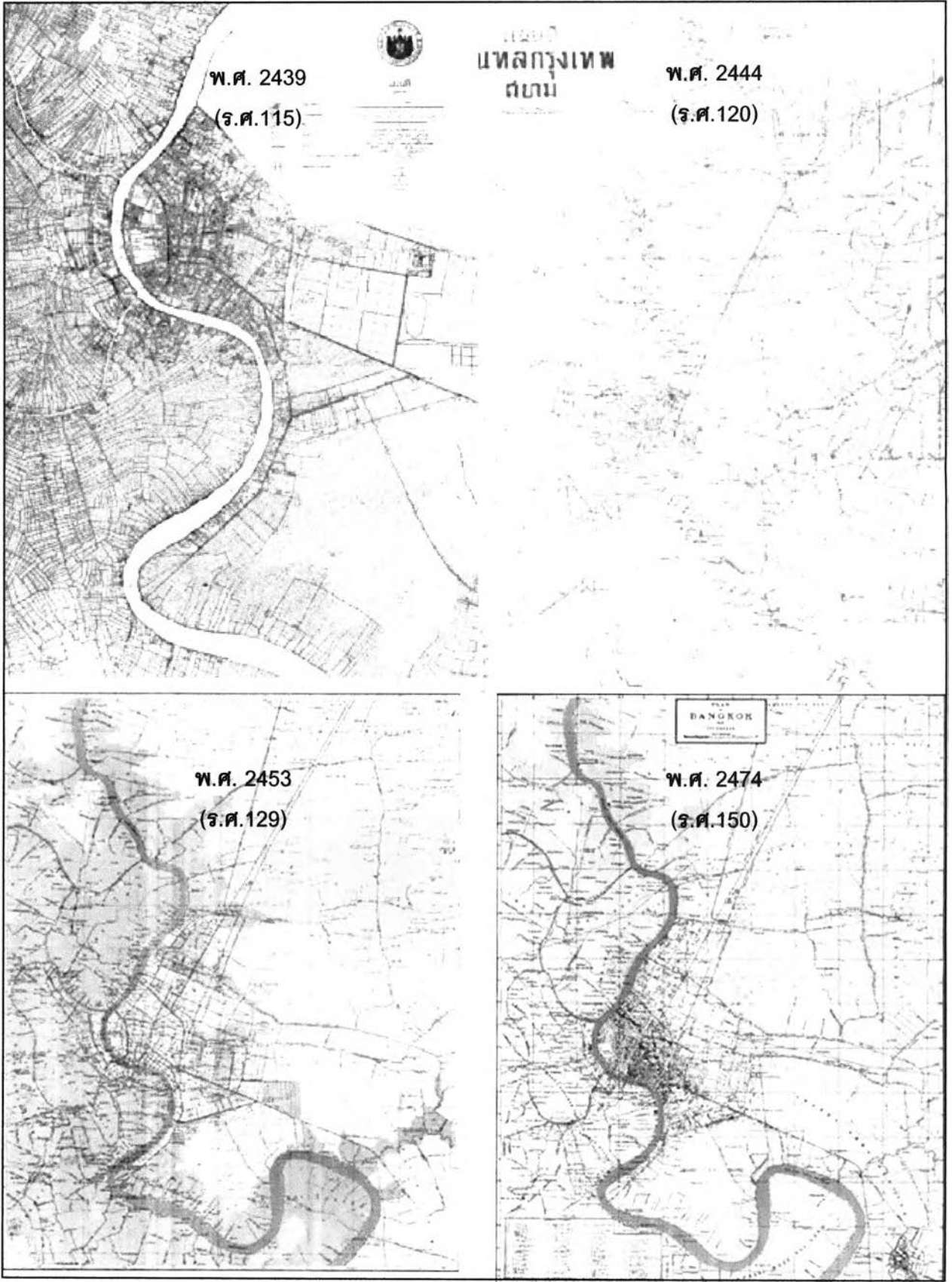
และเต็มไปด้วยบ่อนการพนัน ต่างคนต่างเพียงต้องการเข้าไป “ชูดทอง” ไม่มีใครอยากตั้งบ้านเรือนถาวร ดังนั้นในทุ่งรังสิตจึงมีแต่การปลูกข้าวเพื่อขายเท่านั้น ไม่มีการปลูกผัก ผลไม้ ไม่มีพ่อเพลงแม่เพลงพื้นบ้านเกิดขึ้นเหมือนที่อยุธยา หรือสุพรรณบุรี ไม่มีคณะมหรสพต่างๆ แบบธนบุรีและกรุงเทพฯ ไม่มีประเพณีลอยเรือเล่นสักรา อันแสดงถึงการขาดความเป็นชุมชน จนถึงปี พ.ศ. 2473 ที่ซิมเมอร์แมนสำรวจเศรษฐกิจประเทศไทย เขาก็ยังคงพบว่า ในบริเวณทุ่งรังสิตไม่มีสภาพเป็นหมู่บ้านมากนัก ที่อยู่อาศัยมีแต่เพิงพักเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม ความเป็นชุมชน คงเริ่มขึ้นบ้างแล้วในตอนนั้น เพราะจากการตรวจการของคณะสงฆ์โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสพบว่า ใน พ.ศ. 2455-2460 เริ่มมีวัดของราษฎรเกิดขึ้นปีละวัดสองวัด เป็นภาพสะท้อนให้เห็นการปักหลักตั้งรกรากลงบนพื้นที่ แต่วัดในขณะนั้นยังปลูกสร้างอย่างกำมะลอ ไม่มั่งคั่งรุ่งเรือง เพราะที่นาในตำบลนั้นยากที่จะหาได้ว่าเป็นของใครในท้องถิ่น คนในท้องถิ่นไม่ทำนาเอง เป็นแต่เจ้าของทรัพย์ผู้อยู่นอกท้องถิ่นละเป็นอันมาก ให้คนเช่าทำ ฝ่ายผู้เช่าก็เป็นคนต่างถิ่นมาจากที่อื่น ไม่คิดอยู่ยั่งยืน ทำนาได้ผลก็อยู่ไป หากไม่ได้ผลก็ย้ายไปหาที่อื่นทำ จึงไม่คิดปลูกไม้ใหญ่ไม้ผลยืนต้นให้เป็นเรื่องเป็นราว

ในบรรดากลุ่มคนอพยพย้ายถิ่นมา ชาวมุสลิมมีความเป็นชุมชนสูงสุด อยู่รวมกันเป็นชุมชนอิสลามที่คลอง 1 และคลอง 13 มุสลิมเหล่านี้มีทั้งมาจากมลายู แต่บางส่วนก็เป็นมุสลิมที่อพยพมาจากถิ่นอื่น เช่น จากตำบลสวนพริกไท ตำบลสามโคก และจังหวัดปัตตานี บางส่วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพุทธ และดักบาตรพระสงฆ์ด้วย แต่จะเลื่องว่าเป็นการ “ให้ข้าวพระ” หรือ “ให้อาหารพระ” (เสรี ลีลาสัย, 2546 : 50)

ชาวมุสลิม โดยเฉพาะมุสลิมมลายูที่ถูกกวาดต้อนมาทำให้เกิดชุมชนเกษตรมุสลิมตามพื้นที่โดยรอบ กรุงเทพฯ เช่น แถบรามคำแหงไปถึงมีนบุรีและหนองจอก นับเป็นพื้นที่บริเวณกว้างขวาง จากการที่ถูกเกณฑ์มาชูดคลองแสนแสบและให้ลงหลักปักล้าางพวงอยู่ นอกจากนี้ บางส่วนทั้งลาวเถียนและมุสลิมปัตตานีก็ถูกกวาดต้อนมายังแถบเกาะเกร็ด ตำบลพิมลรัตน์ จนถึงบางบัวทองเพื่อให้บุกเบิกพื้นที่เดิมที่เป็นป่ารกชัฏมีสัตว์ป่าทั้งเสือและช้างชุกชุมในสมัยนั้นเช่นเดียวกับแถบมีนบุรี (Marc, 1996: III.2-10) เป็นที่กล่าวกันว่า ชาวมุสลิมมีความเป็นชุมชนมากที่สุด ทำให้มีการรักษาผืนดินเกษตรไว้นานแม้จะเป็นการทำนา ที่ได้ผลตอบแทนต่ำในบรรดาเกษตรกรรมชนิดต่างๆ ในแถบนี้

จากประวัติศาสตร์ที่กล่าวมานี้ จะเห็นสภาพและกระบวนการที่ทำให้ทำเลที่ตั้งของเกษตรกรรมประเภทนาข้าวและสวนผลไม้อยู่ในที่ต่างๆ กันแต่ดั้งเดิมที่เริ่มมีการบุกเบิกป่าดง

มาเป็นถิ่นที่อยู่อาศัย โดยสวนที่ขุดยกทรงจะอยู่ทางกรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตก คือฝั่งธนบุรีตั้งแต่บางขุนเทียนไปถึงบางกรวย โดยขอบเขตพื้นที่เกษตรประเภทสวนนี้ยังคงอยู่ตามแนวริมแม่น้ำเจ้าพระยาในระยะ 5-10 กิโลเมตร ยังไม่แผ่ขยายไกลออกไปสู่พื้นที่ตอนในที่เป็นที่โล่งทุ่งนาสามารถยืนยันหลักฐานจากแผนที่ 1: 50,000 ของกรมแผนที่ทหาร ในปี 2519 หลังจากนั้นพื้นที่สวนจึงแผ่กว้างขวางออกไปทางตะวันตกจนถึงบางเลนและนครชัยศรี พื้นที่เรียกสวนตามแนวริมแม่น้ำเจ้าพระยามีอีกส่วนหนึ่งเคยอยู่บนฝั่งตะวันออกตอนใต้ แถบทุ่งครุ นางลิ้นจี่ ถึงบางคอแหลม ส่วนกรุงเทพฯ ด้านตะวันออกและด้านเหนือจากฝั่งพระนครออกไปจะไม่ค่อยมีการปลูกพืชผลยืนต้น จะเป็นการทำไร่นาเป็นทุ่งโล่งที่มีชนพุทธและมุสลิมในเขตมีนบุรีและหนองจอกครอบครอง สำหรับการตั้งถิ่นฐานของชนมุสลิมนั้นในเขตตะวันตกเฉียงเหนือถัดออกไปแถบบางบัวทองก็เป็นไร่และนาข้าวของชนมุสลิมอีกแถบหนึ่ง ลักษณะแปลงที่ดินเดิมจะมี 2 ลักษณะที่เห็นได้ชัดเจนจากแผนที่โบราณกรุงเทพฯ รศ. 115 มาตราส่วน 1: 11,880 คือ ที่นาฝั่งตะวันออก มีรูปร่างที่ดินลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัสความยาวทั้งสี่ด้านไล่เลี่ยกัน แปลงที่ดินมีขนาดเล็ก 5-15 ไร่ แยกย่อยสวนเรียกสวนริมแม่น้ำและในฝั่งตะวันตก มีรูปร่างที่ดินสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว และมีขนาดใหญ่ 15 ไร่ขึ้นไป สามารถอธิบายได้ว่าทางฝั่งตะวันตกมีการตั้งถิ่นฐานของชนชั้นสูงในสมัยโบราณที่มีศักดินาสูงกว่าสามารถครอบครองที่ดินขนาดใหญ่ ชนเหล่านี้เห็นชอบให้ที่ดินของตนพลิกไปทำสวนผลไม้ซึ่งมีผลสำหรับบริโภคเสริมมิใช่อาหารหลักประจำวันอย่างข้าวที่ปลูกในฝั่งตะวันออกเป็นแปลงแยกย่อยที่เกิดจากการตั้งถิ่นฐานของชนพื้นเมืองดั้งเดิมและแรงงานรวมทั้งเชลยเคลื่อนย้ายจากชายแดนต่างๆ ของอาณาจักรสยาม นับว่าปัจจัยทางด้านสังคมชนชั้นเคยเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อที่ตั้งทางด้านเกษตรกรรมในสมัยก่อน และมีผลต่อสภาพที่ตั้งพื้นที่เกษตรกรรมประเภทต่างๆ ของเมืองหลวงแห่งนี้ในเวลาต่อมา ที่ยังมีความแตกต่างในฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก ตามที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

ภาพที่ 5-3 แผนที่โบราณการใช้ที่ดิน กทม. ปีต่างๆ

ที่มา: กองแผนที่โบราณ กรมแผนที่ทหาร

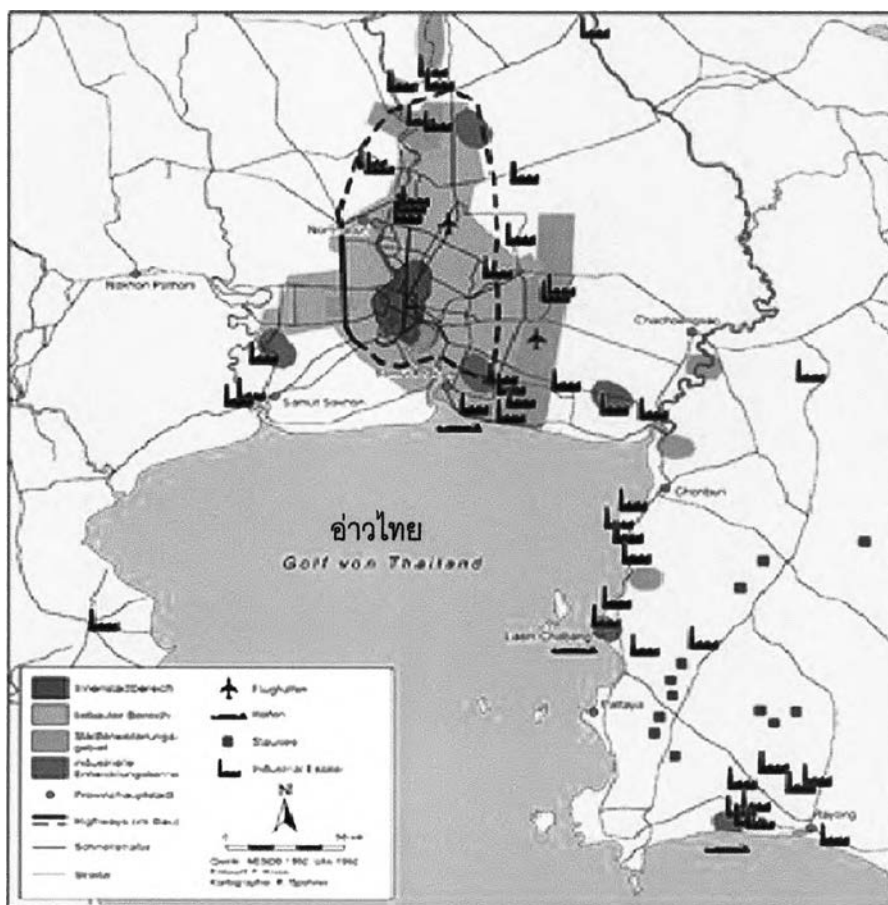
5.2 กระแสการเปลี่ยนแปลงนโยบายที่มีผลต่อการเกษตรยุคใหม่

จากความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอันยาวนานแต่ดั้งเดิมที่นับได้ว่าเป็นรุ่นบุกเบิก ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการกลายเป็นเมืองในพื้นที่แห่งนี้ก็เริ่มเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ที่ได้รับ กระแสพัฒนามาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในแถบประเทศตะวันตกเมื่อช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 รวมทั้งเหตุการณ์ที่สำคัญในประวัติศาสตร์ไทย เช่น การเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบอบ เสรีประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 จากนั้นในปี พ.ศ. 2504 นับได้ว่ายุคที่มีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการเกษตรที่สำคัญที่สุด นั่นคือการมาถึงของยุคปฏิวัติเขียว (Green Revolution) ที่ได้แพร่หลาย จากในยุโรปสู่ทวีปเอเชียและในประเทศไทย เนื่องจากองค์การสหประชาชาติได้ประจักษ์แจ้งว่า ปัญหาเรื่องการทำไร่ของประชากร จะเป็นปัญหาหลักในอนาคต อาหารจะไม่เพียงพอ จึงเกิดโครงการใหญ่ซึ่งเรียกว่าปฏิวัติเขียวนั้นขึ้น ประจวบกับเป็นปีแรกที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจได้ถือกำเนิดเริ่มต้นขึ้นเป็นฉบับแรก ซึ่งต่อมาได้ปรับเปลี่ยนชื่อในแผนฉบับต่อๆ มาว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จะเห็นได้ว่าเคยมีกลอนเพลงที่กล่าวที่สอนนัยถึงสภาพการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2504 อาทิเพลงผู้ใหญ่ลี อันที่รู้จักกันดี เนื่องจากสามารถสะท้อนให้เห็นสภาพความพยายามพัฒนาในระดับท้องไร่ท้องนาที่ยังล้าหลังและขาดความพร้อมอยู่ มีความคลาดเคลื่อนในการพูดจาสื่อความหมายระหว่างราชการกับท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ยุคปฏิวัติเขียวนับเป็นการก้าวกระโดดเข้าสู่การพัฒนาการเกษตรแผนใหม่ที่เร่งใช้ปุ๋ยใช้ยาตามท้องไร่ท้องนาจนทั่วหัวระแหง โดยเปลี่ยนพื้นฐานจากภูมิปัญญาและเทคโนโลยีพื้นบ้าน เป็นภูมิปัญญาและเทคโนโลยีสมัยใหม่

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ลักษณะรูปแบบและวิถีการเกษตรทั่วทุกหัวระแหง เปลี่ยนไป จากการผลิตเพื่อยังชีพที่มีการผสมผสานพืชหลายชนิดไปเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเร่งบำรุงผลผลิตเพื่อการขายออกไป ทำให้ในเขตชนบทมีการขยายพื้นที่การเกษตรเข้าไปในป่า ส่วนในบริเวณรอบๆ เมืองกรุงเทพมหานครก็มีการนำพืชผลชนิดใหม่ๆ ที่เป็นพืชเศรษฐกิจเข้ามาเริ่มทดลองปลูกแทรก เช่น ลิ้นจี่ ที่มีตำนานว่ามีการปลูกครั้งแรกที่ ย่านถนนนางลิ้นจี่ ทางชายฝั่งตะวันออกตอนใต้ของกรุงเทพมหานคร สวนมะพร้าวก็มีพันธุ์ใหม่ๆ ให้ผลดก ต้นเตี้ย เช่นมะพร้าว น้ำหอม สำหรับสวนผักที่ปลูกเพื่อขายนั้นเป็นสิ่งเด่นชัดว่ามีเกษตรกรเป็นชาวจีนที่มีการอพยพเข้ามาทางเรืออย่างต่อเนื่องตั้งแต่ก่อนสมัยรัชกาลที่ 6 แล้ว นอกจากไม้ผลยังมีพืชชนิดประเภทอื่น เช่น ไม้ดอกไม้ประดับ และ กล้วยไม้ตัดดอก ซึ่งมีการแพร่ขยายมากมายจนถึงในปัจจุบัน

5.3 นโยบายการจัดการเมืองในประเทศไทย

ในช่วงที่ผ่านมา เจ้าหน้าที่นักวิชาการ นักวางแผน และรัฐบาล ได้ให้ความสนใจในการจัดการปัญหาของเมืองบนพื้นฐานความคิดในการจำกัดขอบเขตพื้นที่ของมหานคร และต้องการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค โดยในประเทศไทยนั้น ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ถึง 3 (พ.ศ.2505-2519) มีแนวคิดในการจำกัดการเติบโตของกรุงเทพมหานคร โดยการกำหนดเขตพื้นที่สีเขียวล้อมรอบและกำหนดการเติบโตในชุมชนรอบนอกและเมืองบริวาร ตามกระแสแนวคิดการวางแผนเมืองตามสากลตะวันตกในยุคนั้น ในช่วงแผนฯ 4 และแผนฯ 5 มีแนวคิดในการกระจายการเติบโตไปยังเมืองศูนย์กลางหลักในภูมิภาคและโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ในช่วงแผนฯ 6 (พ.ศ.2530-2534) และแผนฯ 7 (พ.ศ.2535-2539) ยอมรับการเติบโตและยกเลิกแนวคิดการจำกัดการเติบโตของกรุงเทพมหานคร อีกทั้งในแผนฯ 7 ยังระบุให้มีการพัฒนาเชื่อมโยงระหว่างกรุงเทพมหานคร และพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเข้าด้วยกัน และต่อมาในแผนฯ 8 (พ.ศ.2540-2544) มีการกำหนดผังภาคมหานครในการพัฒนากรุงเทพมหานครให้เป็นมหานครหลายศูนย์กลาง (Multipolis) เป็นแนวคิดการพัฒนา

ภาพที่ 5-4 โครงข่ายพัฒนาภูมิภาครอบ กทม.

ที่มาของภาพ : Department of Geography, University of Cologne, 2004

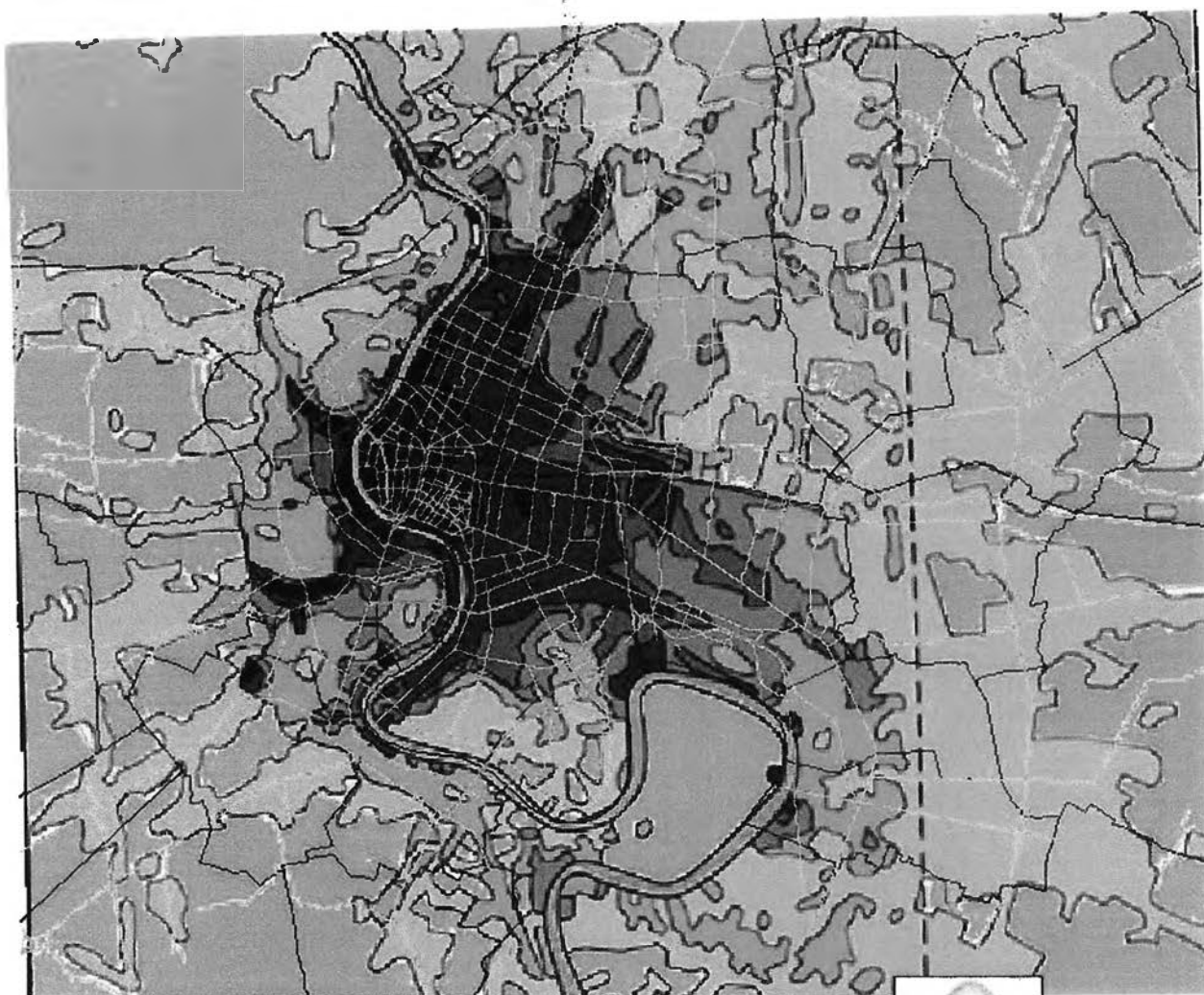
เป็นกลุ่มเมืองที่เชื่อมโยงกันด้วยโครงข่ายภาค (Regional Network) (Krongkaew, 1996) นโยบายที่ผ่านมามีทั้งหมดนี้ ยังคงเป็นลักษณะการพัฒนาแยกลำดับชั้นของเมืองเพื่อเน้นรวมศูนย์กำลังการผลิตและส่งออกเพื่อผลทางเศรษฐกิจเป็นหลัก

5.4 กระแสการเติบโตขยายเมืองกรุงเทพมหานคร

จากสภาพการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกและนโยบายต่างๆ ตามแบบฉบับของประเทศไทยกำลังพัฒนาในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ทำให้กรุงเทพมหานครมีการเติบโตอย่างรวดเร็วกว่าเมืองในจังหวัดใดๆ โดยเฉพาะในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับแรกๆ ที่เร่งการเติบโตเต็มที่โดยยังไม่มีกรอบยับยั้งใดๆ การเติบโตก็เป็นการขยายตัวจากศูนย์กลางที่มีที่ตั้งสถานที่ราชการและย่านการค้าออกไปโดยรอบ โดยถือเอาบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์เป็นศูนย์กลาง แม้ว่าต่อมาภายหลังจะมีย่านสีลมและสาทรเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจที่อาศัยการเชื่อมต่อกับท่าเรือคลองเตยอย่างใกล้ชิด การแผ่ขยายของเมืองเป็นไปโดยอาศัยเส้นทางคมนาคมทางรถยนต์เป็นหลัก ต่างจากในช่วงเริ่มตั้งถิ่นฐานที่อาศัยการคมนาคมทางน้ำ

ดังนั้นเมืองจึงแผ่ขยายออกไปทางตะวันออกที่เป็นแผ่นดินต่อเนื่องมากกว่า โดยเริ่มจากการสร้างถนนเฉลิมกรุงและสีลมและถนนที่ตัดถัดตามมาอย่างต่อเนื่อง ส่วนในฝั่งธนบุรีนั้นถูกกั้นด้วยแม่น้ำเป็นปราการตามธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีผลต่อเนื่องจากการย้ายเมืองหลวงกรุงธนบุรีในสมัยโบราณมาเป็นกรุงรัตนโกสินทร์ ในระยะแรก ยังถูกแบ่งแยกออกเป็นคนละจังหวัดจนถึงปี พ.ศ. 2517 งบประมาณการพัฒนาจึงมีน้อย สะพานที่เชื่อมต่อทางรถยนต์เคยมีเพียงสะพานพุทธ สะพานกรุงเทพ และสะพานกรุงธน เท่านั้น ตัวเมืองจึงสิ้นสุดตามแนวถนนจรัลสนิทวงศ์เป็นเวลานาน จนถึงปี 2520 ถัดจากหลังแนวถนนซอยเข้าไปยังเป็นไร่นาสวนชนบท แม้ว่าจะอยู่ห่างจากกรุงรัตนโกสินทร์เพียง 3 กิโลเมตร

หลังจากมีการสร้างสะพานพระปิ่นเกล้าและสะพานสาทร ก็ทำให้ฝั่งธนบุรีมีความพร้อมมากขึ้น เริ่มมีการตัดถนนซอยย่อยตัดแปลงที่ดินแบ่งขายเพื่อการสร้างบ้านเดี่ยวให้เจ้าของปลูกสร้างเอง ตามแถบแนวรอยต่อเขตตลิ่งชันและชายขอบเมืองด้านอื่นๆ เป็นระยะเวลาสั้นๆ ช่วงหนึ่ง ที่เป็นการตั้งต้นของการสูญเสียพื้นที่เกษตรกรรมชานเมืองและสวนผลไม้ชั้นดีให้แก่การใช้ที่ดินแบบที่อยู่อาศัยของเมือง จากนั้นก็มีการออกกฎหมายควบคุมการจัดสรรที่ดินในปี พ.ศ. 2515 ทำให้การจัดสรรที่ดินมีคุณภาพสูงขึ้น ต้องพร้อมด้วยสาธารณูปโภคและมาตรฐานต่างๆ ทำให้ได้รับความนิยมจากผู้บริโภค เป็นสาเหตุให้การทำหมู่บ้านจัดสรรมีความรุ่งเรือง ประกอบกับมีการตัดถนนสายหลักพุ่งออกไปนอกเมืองหลายสายในช่วงปี 2524 ได้แก่ ถนน

การคงอยู่ของพื้นที่เกษตรกรรมประเภทต่างๆ โดยรอบเขตกรุงเทพมหานคร

คำอธิบายสัญลักษณ์

	ถนนสายหลักในปัจจุบัน
	พื้นที่เมืองซึ่งขยายไปช่วง พ.ศ. 2443
	พื้นที่เมืองซึ่งขยายไปช่วง พ.ศ. 2479
	พื้นที่เมืองซึ่งขยายไปช่วง พ.ศ. 2496
	พื้นที่เมืองซึ่งขยายไปช่วง พ.ศ. 2501
	พื้นที่เมืองซึ่งขยายไปช่วง พ.ศ. 2514
	พื้นที่เมืองซึ่งขยายไปช่วง พ.ศ. 2532
	พื้นที่เกษตรกรรม

Kilometers
6 0 6

ภาพที่ 5-3 แนวโน้มการขยายตัวของพื้นที่เมือง กรุงเทพมหานครออกจากศูนย์กลางในปีต่าง ๆ

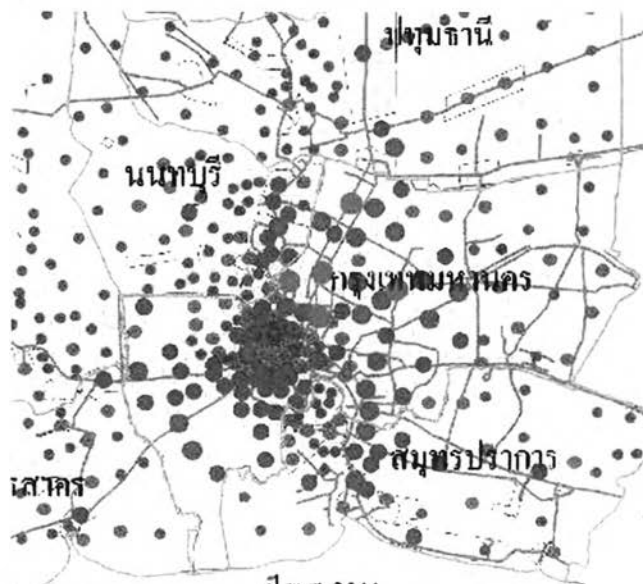
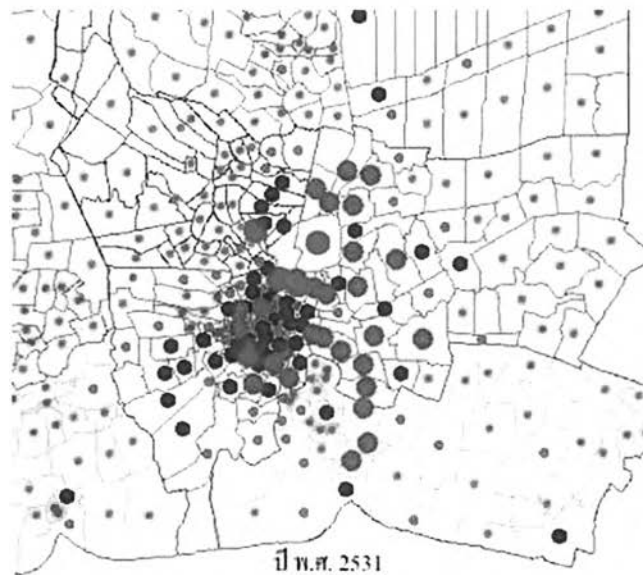
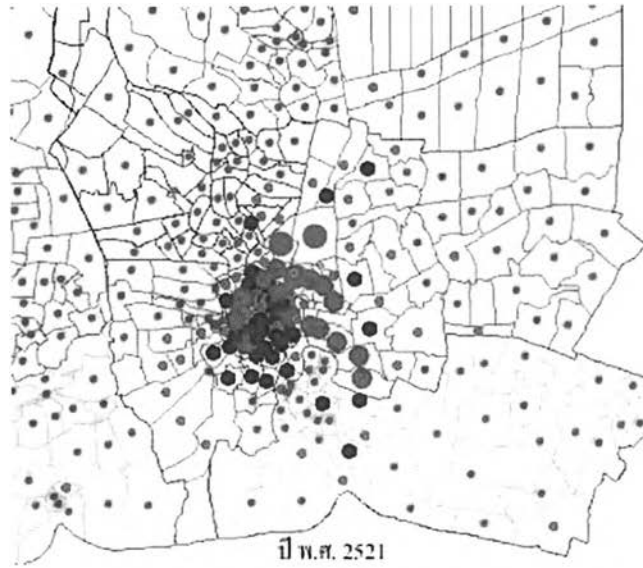
ปีนเกล้านครชัยศรี ส่วนทางฝั่งตะวันออกมี ถนนอ่อนนุช ถนนร่มเกล้า และอื่นๆ ในช่วงปี 2530-2540 มีการสร้างเสริมเส้นทางในแนววงแหวนทั้งวงแหวนชั้นนอก ชั้นกลาง และชั้นใน อย่างครอบคลุมในฝั่งตะวันตกล่าสุดคือ เส้นทางสายนครอินทร์ ทำให้พื้นที่เรือกสวนที่เคยมีความต่อเนื่องเป็นผืนใหญ่มีแนวโน้มลดลงในเขตตั้งแต่แนวถนนวงแหวนชั้นนอกเข้ามาจนถึงขอบเมือง เพราะมีการเติบโตของเมืองตามแนวถนนวงแหวนเหล่านั้นปิดล้อมไว้หมดแล้ว ทำให้ความรู้สึกของคนทั่วไปเห็นว่ามันเป็นขอบเขตเมือง และพื้นที่เกษตรัดเข้ามาข้างในต้องกลายเป็นเมืองทำให้มีการเก็งที่ดินที่ชัดเจนหนาแน่นขึ้น ราคาที่ดินที่เพิ่มขึ้นและผู้ชายสามารถต่อรองได้เป็นสิ่งดึงดูดให้ผู้ถือครองที่ดินเกษตรเดิมสามารถละทิ้งที่ดินนั้นไปได้

5.5 กระแสแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเกษตรกรรมในปัจจุบัน

หลังจากกระแสมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจในอดีตต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน กระแสด้านสิ่งแวดล้อมเข้ามาเกี่ยวข้องทำให้เกิดแนวคิดการเกษตรในเชิงอนุรักษ์และยั่งยืน โดยเฉพาะในประเทศไทยที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2 540 ทำให้สังคมต้องย้อนกลับมาทบทวนแนวทางการพัฒนาประเทศตั้งแต่แผนพัฒนาประเทศ ในเมืองไทยเริ่มมีการพูดคุยถึงการยืนยันการค้นพบภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านเกษตรกรรมว่ายังคงมีการทำเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมอยู่ซึ่งมีลักษณะหลากหลายทางชีวภาพ แต่สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างแน่นอน ตัวอย่างที่เห็นได้แน่ชัด เช่น พอใหญ่ มหาอยู่ สุนทรชัย ครูเกือ วงศ์บุญ พอใหญ่เสียง ใต้ จากภาคอีสาน ปะหรน หมัดหลี จากภาคใต้ ฯลฯ บุคคลเหล่านี้ ได้เป็นแบบอย่างการเรียนรู้แก่เกษตรกรอื่น ๆ ที่แสวงหาแนวทางฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรรมไปสู่ความยั่งยืนได้นำไปทดลองจนเกิดการขยายผลอีกมากมายในเวลาต่อมา รวมทั้งการเกิดรูปแบบที่หลากหลายในชื่อ เกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมธรรมชาติ เกษตรกรรมอินทรีย์ วนเกษตร พุทธเกษตร ซึ่งถูกเรียกรวม ๆ ว่า "เกษตรกรรมทางเลือก" หรือ "เกษตรกรรมยั่งยืน" บทเรียนจากการค้นหาภูมิปัญญาด้านเกษตรกว่า 12 ปีของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก พบว่าจุดสูงสุดของการทำงาน คือการสร้างแบบอย่างการฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งจะต้องอาศัยทรัพยากรจากภาครัฐ โดยต้องกำหนดนโยบายและแผนปฏิบัติและมีงบประมาณสนับสนุนชัดเจน ดังนั้นจึงมีมติร่วมกันว่าต้องเสนอข้อเรียกร้องต่อรัฐบาล ผลักดันให้กำหนดเป็นนโยบายเกษตรกรรมยั่งยืนของประเทศ ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (2540-2544) สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการยกร่างแผนพัฒนาประเทศ โดยเปิดโอกาสให้ตัวแทนของประชาชนทุกสาขาอาชีพเข้าไปมีส่วนร่วม จึงถือเป็นการจัดทำแผนจากข้างล่างสู่เบื้องบนเป็นครั้งแรก ครั้งนั้นในปี 2539 มีตัวแทนเกษตรกรรมทางเลือกทั้งสี่ภาคเข้าร่วม

จำนวนมาก จึงทำให้แผนฯ 8 มีสาระก้าวหน้าและสอดคล้องกับสถานการณ์มากที่สุด โดยเน้น
 สาระการพัฒนาเชิงอนุรักษ์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งยึดเอาคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา
 เปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมแทบทุกขั้นตอน แม้ว่า ชาวบ้านจะเห็นดีเห็นงามกับเกษตรกรรม
 ยั่งยืน แต่ทุกคนต่างมีหนี้สินเป็นส่วนใหญ่ จึงเท่ากับเริ่มต้นทำเกษตรจากฐานะที่ติดลบ (ข้อมูล
 จากสัมภาษณ์คนจน <http://www.thai.to/aop/pa044AOP.htm> วันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2547) การ
 เกษตรในแนวคิดนี้จึงมีการดำเนินการในวงจำกัด อย่างไรก็ตาม ในเรื่องของเกษตรกรรมที่อยู่ใกล้
 ชิดติดเมืองมีความเหมาะสมกับแนวคิดเชิงอนุรักษ์ในหลายวิธี เช่น การปลูกพืชปลอดสารพิษ ที่จะ
 ไม่ส่งผลกระทบต่อผู้อยู่อาศัยใกล้เคียง และยังได้ผลผลิตรายวันอันเป็นที่ต้องการของชาวเมืองที่มี
 กำลังซื้อและใส่ใจในสุขภาพ

ส่วนในเชิงการตลาด เมื่อการเกษตรเพื่อยังชีพถูกแรงกดดันให้พัฒนา ไปสู่การ
 รongรับผลผลิตในปริมาณมาก เพื่อการค้า จึงทำให้เกิดระบบเกษตรกรรมในรูปแบบใหม่ ที่เป็น
 "ธุรกิจอุตสาหกรรมเกษตร" กรณีที่เห็นได้ชัดเจน คือ "ระบบเกษตรพันธะสัญญา (Contract Farm)"
 ซึ่งเป็นรูปแบบที่ดึงเกษตรกรเข้ามาทำสัญญารับจ้างผลิตให้กับเจ้าของธุรกิจที่เป็นบริษัทหรือโรง
 งานอุตสาหกรรมเพื่อการส่งขายต่างประเทศเป็นหลัก ธุรกิจรูปแบบนี้ถูกนำมาใช้ นับตั้งแต่เริ่มต้น
 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 เรื่อยมา เป็นรูปแบบธุรกิจที่บีบบังคับให้
 เกษตรกรต้องผลิตเพื่อส่งขายโดยตรงกับบริษัทหรือโรงงานคู่สัญญา โดยเกษตรกรต้องผลิตให้ได้
 ตามมาตรฐานที่ถูกกำหนดและควบคุม ไม่ว่าจะเป็นการใช้ปัจจัยการผลิต ตั้งแต่ชนิด/ประเภท
 เมล็ดพันธุ์ ชนิด/ปริมาณการใช้ปุ๋ยและสารเคมีต่างๆ ตลอดไปจนถึงขั้นตอนการผลิต การใช้วัสดุ
 อุปกรณ์และเทคนิคในการเพิ่มผลผลิต อันเป็นการทำสัญญาผูกขาดแบบครบวงจร ดังจะพบเห็น
 ได้จาก การทำฟาร์มเลี้ยงไก่ เลี้ยงหมูขนาดใหญ่ การปลูกพืชผักผลไม้เพื่อการส่งออก แม้ว่า การ
 ผลิตในรูปแบบนี้จะทำให้ได้ผลผลิตที่ได้ปริมาณและคุณภาพของผลผลิตตามความต้องการ อีกทั้ง
 เกษตรกรมีความสะดวกสบาย เนื่องจากไม่ต้องจัดหาปัจจัยการผลิตและวัสดุอุปกรณ์เอง รวมถึงมี
 การประกันราคาขายในเบื้องต้นหากผลผลิตได้คุณภาพตามมาตรฐาน แต่ในทางตรงข้าม ผล
 กระทบที่เกิดขึ้นกลับมีมูลค่าที่สูงจนไม่อาจประเมินค่าได้ นั่นคือ "การสูญเสียมรดกทางวัฒนธรรม
 และภูมิปัญญาในการผลิตแบบดั้งเดิม" และมีผลถึง "การบั่นทอนศักยภาพในการพึ่งตนเองของ
 เกษตรกรลงในระยะยาว" เพราะธุรกิจรูปแบบนี้ไม่ได้ส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ภูมิปัญญาที่ได้รับการ
 สืบส่งและถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษที่ได้มีการพัฒนาเพื่อให้มีความเหมาะสมต่อสภาพสิ่งแวดล้อม
 ล้อมและทรัพยากรมาโดยตลอด แต่กลับส่งเสริมการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอกเป็นหลัก
 ทำให้เกษตรกรตัดขาดจากการเรียนรู้และการพึ่งพาตนเองในชุมชน ซึ่งในระยะยาวจะทำให้
 เกษตรกรสูญเสียวิถีการดำรงชีวิต วิถีการผลิตและรูปแบบการจัดการที่เป็นของตนเอง (ข้อมูล

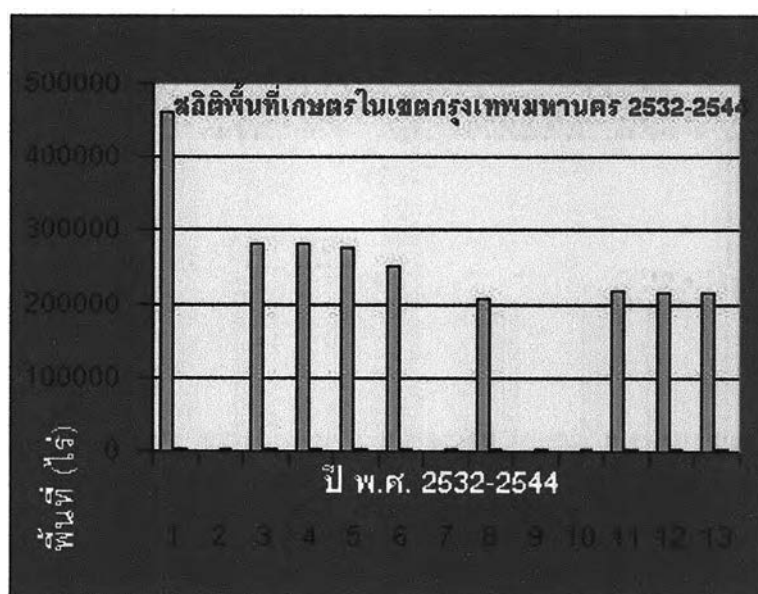

ภาพที่ 5-6 แผนที่แสดงระดับการเปลี่ยนแปลงประชากรรายตำบลของ กทม. และพื้นที่โดยรอบ ในช่วง ปี 2521-2531-2544 ที่มา : ข้อมูลแผนที่โดย ดร. เกียรติ จิระกุล, 2545

จากมูลนิธิชุมชนไทย http://www.chumchonhai.or.th/member/showcontentdetail.asp?data_rec=110#toppage วันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2547) สำหรับในเขตชานเมือง เกษตรกรรมบางประเภทมีลักษณะของการค้าที่ต้องการควบคุมคุณภาพ ปริมาณและระยะเวลาที่แน่นอนในการส่งผลิต เนื่องจากเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมหรือการส่งออก อาทิ ดอกไม้ กกล้วยไม้ และพืชผลบางชนิดที่ใช้ในอุตสาหกรรมการผลิตยา ก็อาจปรับเปลี่ยนมาเข้าร่วมในกระบวนการนี้แล้วได้ผลทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น

5.6 แนวโน้มการคงอยู่ของเกษตรกรรมประเภทต่างๆ โดยรอบ กทม. ในปัจจุบัน

แนวโน้มการคงอยู่และเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกษตรกรรมโดยรอบกรุงเทพมหานคร สามารถพิจารณาได้จากหลายแหล่ง อาทิ ข้อมูลสถิติพื้นที่เกษตรกรรมของกรมส่งเสริมการเกษตร ข้อมูลเชิงแผนที่ของสำนักผังเมือง กทม. และข้อมูลภาพถ่ายและดาวเทียมต่างๆ โดยมีความเกี่ยวข้องกับข้อมูลปัจจัยต่างๆ เช่น ประชากร และ เศรษฐกิจสังคม ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

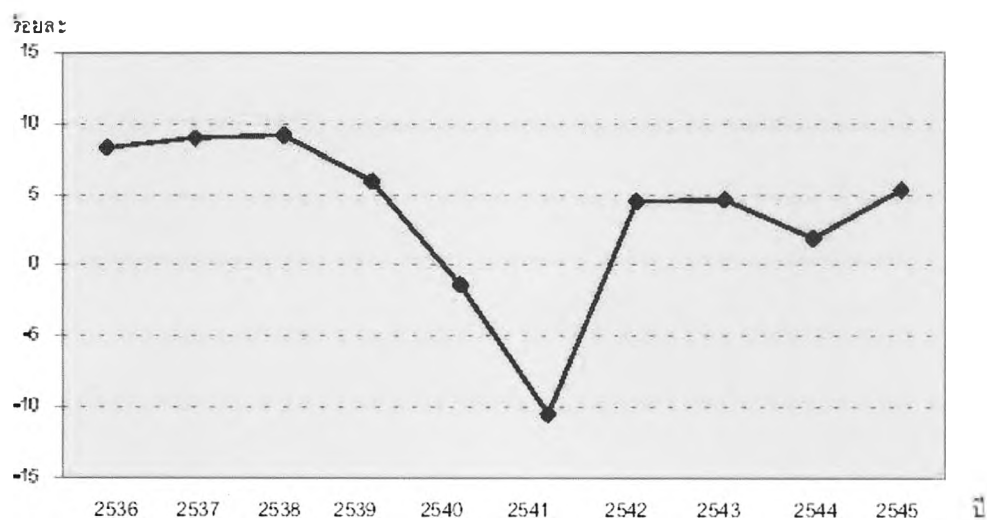
แผนภาพที่ 5-1 สถิติพื้นที่เกษตรกรรมในเขตกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2532-2544
ที่มา : กรมส่งเสริมการเกษตร และ สำนักพัฒนาชุมชน กทม.

ในด้านประชากรของเมืองที่มีการเพิ่มขึ้นในช่วงแรกบริเวณศูนย์กลางเมือง เมื่อภายในเมืองเกิดความอึดอัด รวมทั้งเมื่อถึงยุค Motorization การเปลี่ยนแปลงประชากรก็จะเคลื่อนมาสู่พื้นที่รอบนอกแทน ดังแสดงในภาพที่ 5-6 ในกรณีนี้ ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมโดยรอบสูญเสียดิน

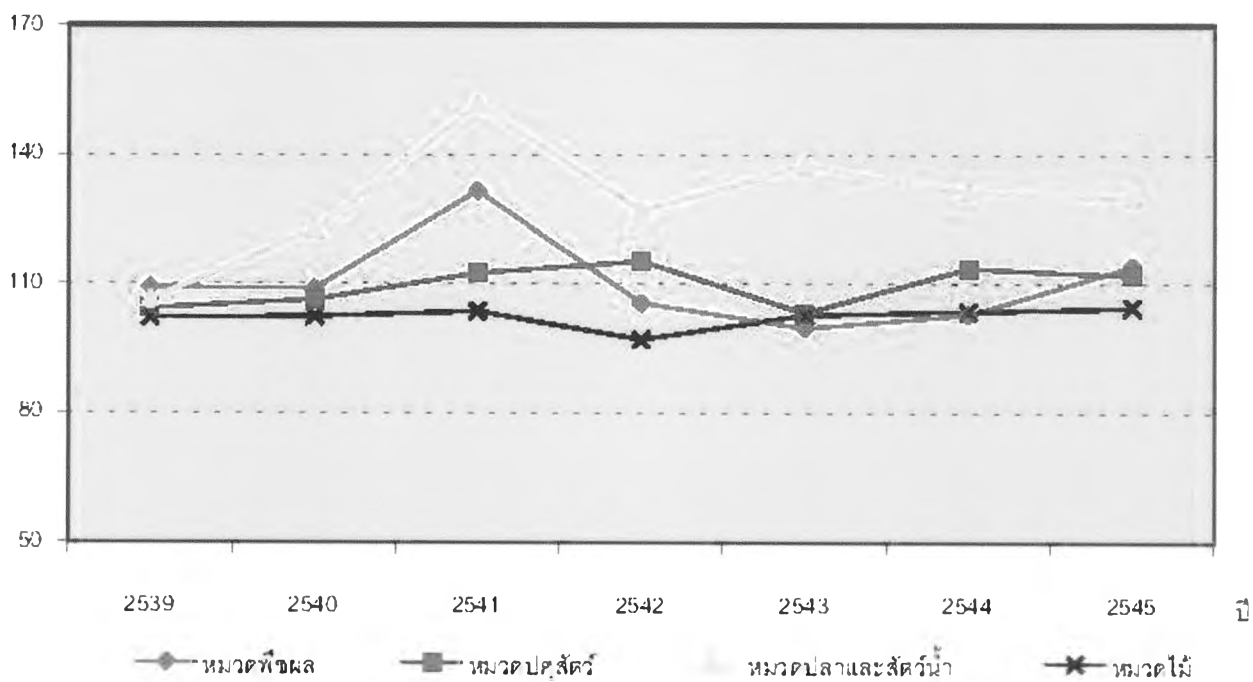
ในเขตปกครองกรุงเทพมหานครยังมีพื้นที่เกษตรโดยรอบเมืองจำนวน 27 เขต

มีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกษตรกรรมโดยรวมทุกประเภทในเขต กทม. ที่ลดลง โดย

แผนภาพที่ 5-2 อัตราการเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ ณ ราคา ปี 2531 ปี 2536 - 2545

แผนภาพที่ 5-3 ดัชนีราคาสินค้าเกษตรที่เกษตรกรขายได้ ปี 2539 - 2545

ที่มา : ธนาคารแห่งประเทศไทย

สัมพันธ์กับภาวะเศรษฐกิจดัง แผนภาพที่ 5-1 และแผนภาพที่ 5-2

จะเห็นว่าพื้นที่เกษตรกรรมในเขตกรุงเทพมหานครมีการลดลงอย่างมากในช่วงปี 2532-2534 ดังแผนภาพที่ 5-2 ซึ่งเป็นช่วงที่เริ่มเกิดเศรษฐกิจฟองสบู่ในยุครัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณ ก่อนที่ รสช. จะปฏิวัติและล่มสลายในปี 2535 ด้วยสภาพที่ทุกคนต่างมีเงินอยู่ในมือต่าง นำมาใช้จ่ายซื้อรถและสร้างบ้าน มีการซื้อที่ดินเก็งกำไรและธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ บ้านจัดสรร ชานเมืองอย่างมโหฬาร จากนั้นในช่วงปี 2539-2541 การลดลงของพื้นที่เกษตรใน กรุงเทพมหานครก็ชะลอตัวหยุดนิ่ง เพราะวิกฤติเศรษฐกิจตกถึงขีดต่ำสุด ดังแผนภาพที่ 5-1

5.6.1 แนวโน้มราคาและผลผลิตเกษตรกรรมที่เกี่ยวข้อง

ราคาส่งผลผลิตการเกษตรสามารถเป็นสาเหตุในการคงตัวของพื้นที่เกษตรกรรมในปี 2541 ทั้งนี้เมื่อเศรษฐกิจตกสินค้าต่างๆ น่าจะราคาตกไปด้วย แต่ดัชนีราคาสินค้าการเกษตรกลับแสดงให้เห็นถึงการพุ่งขึ้นสูงอย่างเด่นชัดในปี 2541 อาจมีสาเหตุมาจากตลาดภายนอกประเทศ หรือการผลิตที่ลดลงตั้งแต่ในช่วงที่คนละทิ้งไร่นาเข้ามาหาเงินในเมือง ทำให้ดัชนีราคาสูงขึ้น ทำให้ผู้ประกอบการเกษตรในเขต กทม. มีความหวังดำเนินการเพาะปลูกต่อไป ดัชนีราคาจึงปรับลดตัวลงในปีถัดมา อย่างไรก็ตามในภาพรวมพื้นที่เกษตรโดยรอบกรุงเทพมหานครก็จะค่อยๆ ลดลงต่อไป เมื่อสภาพเศรษฐกิจมีเสถียรภาพค่อยเป็นค่อยไปในการเติบโตอย่างระมัดระวังเพิ่มขึ้นในช่วงหลัง

เมื่อพิจารณาเสถียรภาพราคาส่งผลผลิตการเกษตร ได้แก่ราคาข้าว มีแนวโน้มที่สูงขึ้นอย่างสม่ำเสมอจากที่เคยมีราคาเกวียนละ 4,000 บาท ในปี 2543 เพิ่มขึ้นเป็น 5,000-6,000 บาท ในปี 2547 ดังแผนภาพที่ 7 นับเป็นสิ่งที่บ่งบอกการคงอยู่ในแง่เศรษฐกิจของเกษตรกรชนิดนี้ได้อย่างหนึ่ง

ผักและผลไม้ตามเสถียรราคาต่อกิโลกรัมรายปี 2542-2547 จากแผนภาพในหน้าถัดไป จะเห็นว่าราคาผักแต่ละชนิดที่ปลูกใน กทม. นั้นในภาพรวมมีเสถียรภาพขึ้นเล็กน้อย คือผักที่มีราคาสูงจะมีราคาตอนปลายดีกว่าตอนต้นเล็กน้อย จากกิโลกรัมละ 20 บาท เป็น 25 บาทบ้าง 30 บาทบ้าง คือ พริกขี้หนูสวน ผักกาดแก้ว ผักคื่นชៃ ผักชีฝรั่ง บรอกโคลี ผักกาดหอม พริกขี้ฟ้า และอื่นๆ ที่มีบทบาทในการปรุงอาหารรายวันสูง มีผักผลเพียงส่วนน้อยที่ราคาลดต่ำลง เช่น ผักกูดข่า และข้าวโพดฝักอ่อน และฟักทองแก่ ที่มีบทบาทในการปรุงอาหารประจำวันน้อยกว่า

ส่วนราคาผลไม้ชนิดที่ปลูกในกทม. นั้น ปรากฏว่า มีภาพรวมที่ราคาลดต่ำลง คือผลไม้ที่มีราคาสูงจะมีราคาที่ลดต่ำลง อาทิ มะขามหวาน ชมพูต่างๆ มะม่วง ส้ม ส้มโอ จาก

กิโลกรัมละ 32 บาท เป็น 25 บาทบ้าง 18 บาทบ้าง ที่คงตัวคือ มะม่วงน้ำดอกไม้ศรีทองดิบและ มะพร้าว ส่วนที่เพิ่มขึ้นคือ มะม่วงน้ำดอกไม้ ส้มโขวานน้ำผึ้ง ที่เป็นผลไม้ขึ้นชื่อของท้องถิ่น และกล้วยที่ใช้บริโภคในท้องที่ ไม่คุ้มค่าในการขนส่งจากที่ไกล การที่ผลไม้ราคาตกลงอาจเนื่องจากมีแหล่งเพาะปลูกใหม่ๆ เกิดขึ้นทั่วประเทศไทย นอกจากนี้มีผลจากนโยบายค้าเสรีกับจีน ที่มีผลไม้เข้ามาตีตลาด เช่น แอปเปิ้ล สาลี่ และส้ม ที่ขนส่งทางเรือเข้ามาทางชายแดนภาคเหนือ โดยเฉพาะขึ้นที่ท่าเรือเชียงแสน สามารถวางขายในตลาดสดทั่วไปในราคาถูก

สำหรับการประมงเพาะเลี้ยง พิจารณาจากราคาสัตว์น้ำจืด พบว่าราคาปลาส่วนใหญ่มีแนวโน้มตกต่ำหรือเท่าเดิม ยกเว้น ปลาสลิด ปลาสลาด และปลากาย ดังแผนภาพที่ 10 อาจทำให้เกษตรกรเปลี่ยนวิธี หรือชนิดปลาในการเพาะเลี้ยง

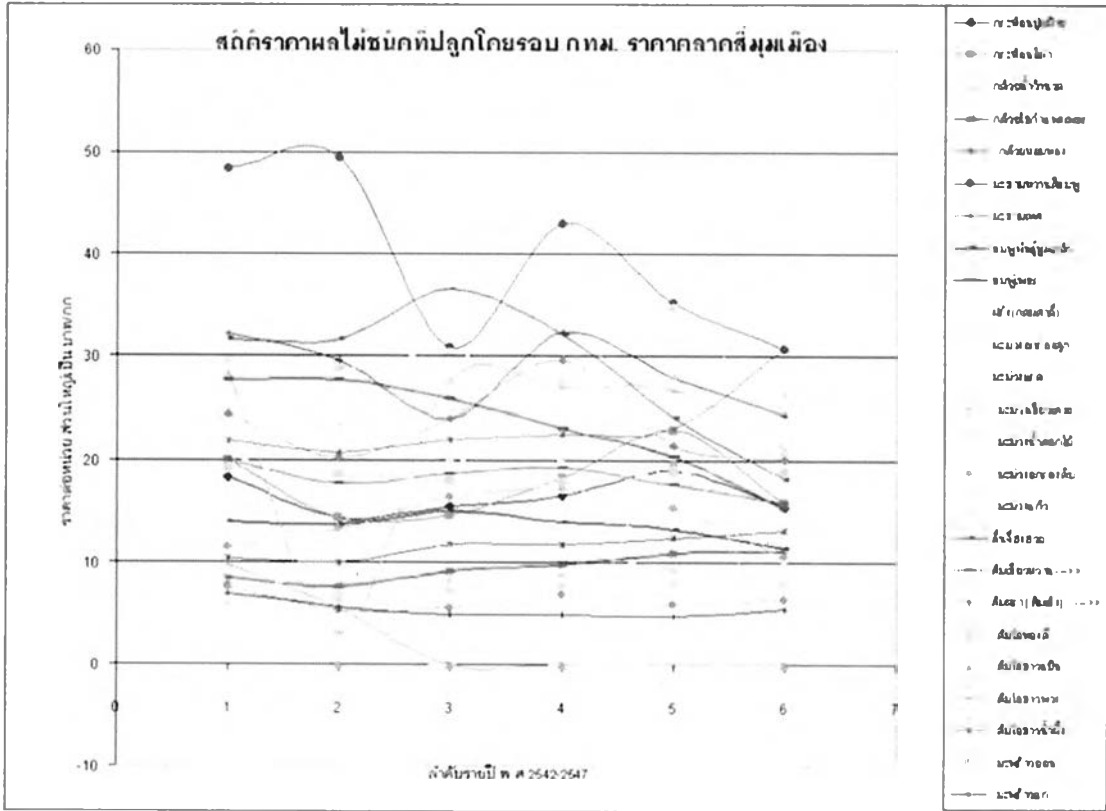
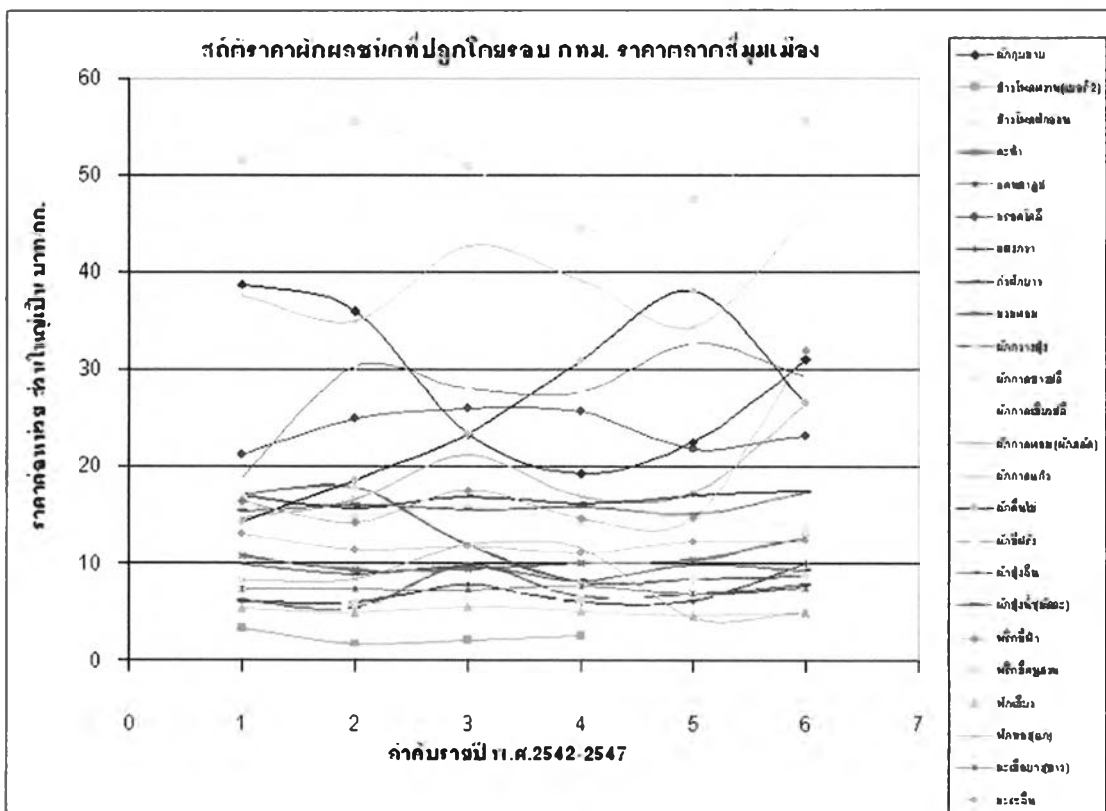
ส่วนราคากุ้งน้ำจืด มีแนวโน้มราคาส่วนใหญ่สูงขึ้นในกึ่งขนาดกลางและเล็ก ดังแผนภาพที่ 5-7 ทั้งนี้ ทั้งนี้เป็นที่ทราบกันดีว่าราคากุ้งและกุ้งทะเลมีราคาไม่สม่ำเสมอ มีความเสี่ยงในการเพาะเลี้ยง สำหรับเกษตรกรทั่วไป

สถิติราคาไก่เนื้อและไข่ไก่ ตามแผนภาพที่ 5-8 มีที่ท่าว่าจะมีราคาเพิ่มขึ้น แต่เนื่องจากการระบาดของหวัดนกเป็นระยะ ทำให้มีความไม่สม่ำเสมอและแปรปรวน

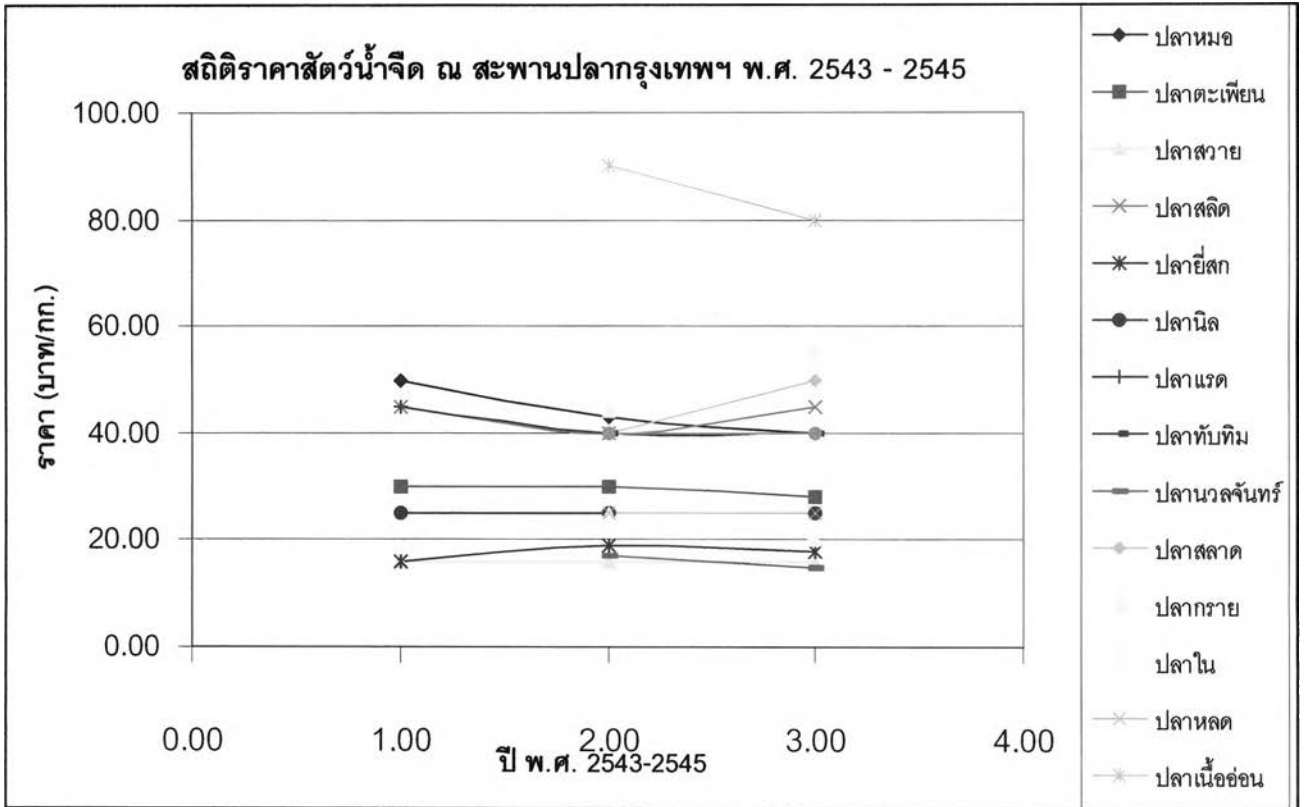
ปศุสัตว์ โดยเฉพาะโคเนื้อ มีราคากิโลกรัมละ 158 บาท ในปี 2543 เป็น 182 บาท ในปี 2547 ดังแผนภาพที่ 5-9 ถือว่ามีราคาเพิ่มขึ้นเล็กน้อย พอจะดึงดูดใจให้มีการเลี้ยงต่อไปได้บ้าง

เมื่อพิจารณาสถิติจำนวนผลผลิตเกษตรพืชประเภทต่างๆ ในภาพรวมทั่วประเทศระหว่างปี 2541-2547 ตามแผนภาพที่ 5-10 จะเห็นว่าพืชไร่มีการขยายตัวมากที่สุดแต่เป็นพืชในชนบทไม่ใช่พืชที่ปลูกใกล้เมือง สำหรับพืชใกล้เมืองเช่นกล้วยไม้มีแนวโน้มขยายตัวแม้จำนวนผลผลิตน้อยกว่าประเภทอื่นโดยน้ำหนักแต่เป็นผลผลิตที่มีราคาสูงมีการขนส่งทางเครื่องบินไปต่างประเทศ เกษตรประเภทพืชผักที่ปลูกตามใกล้เขตชุมชนก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเล็กน้อย รวมทั้งข้าวส่งออก แต่โดยทั่วไปการผลิตข้าวไม่ได้เพิ่มขึ้นแสดงถึงโอกาสในการรักษาพื้นที่เพาะปลูกข้าวรอบๆ กทม.มีน้อยกว่าเกษตรชนิดอื่น

สถิติแนวโน้มราคาผลผลิตเกษตรกรรมประเภทต่างๆ เหล่านี้ จะเป็นเครื่องบ่งชี้คุณสมบัติในการคงอยู่ของเกษตรกรรมแต่ละประเภทที่มีอยู่โดยรอบกรุงเทพมหานคร ในส่วนของปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจสำหรับบทวิเคราะห์ต่อไป

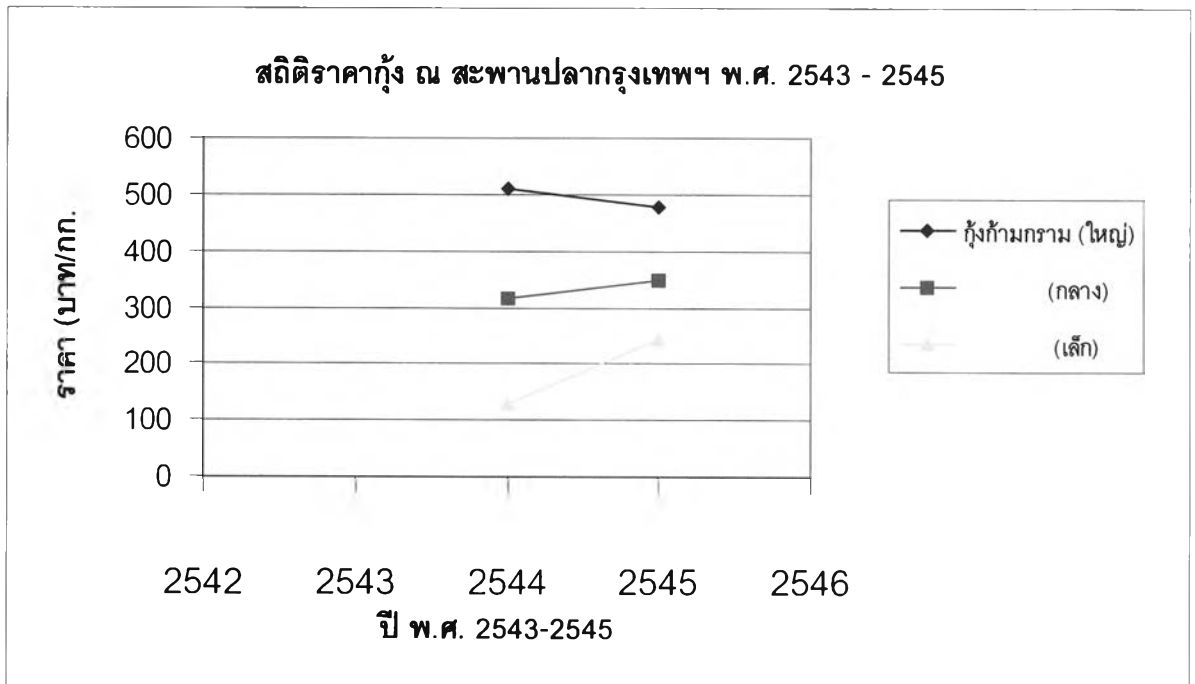

แผนภาพที่ 5-4 – 5-5 สถิติราคาผลผลิตต่อกิโลกรัม ผัก และผลไม้ รายปี 2542-2547
ที่มา : บันทึกสถิติตลาดสี่มุมเมือง

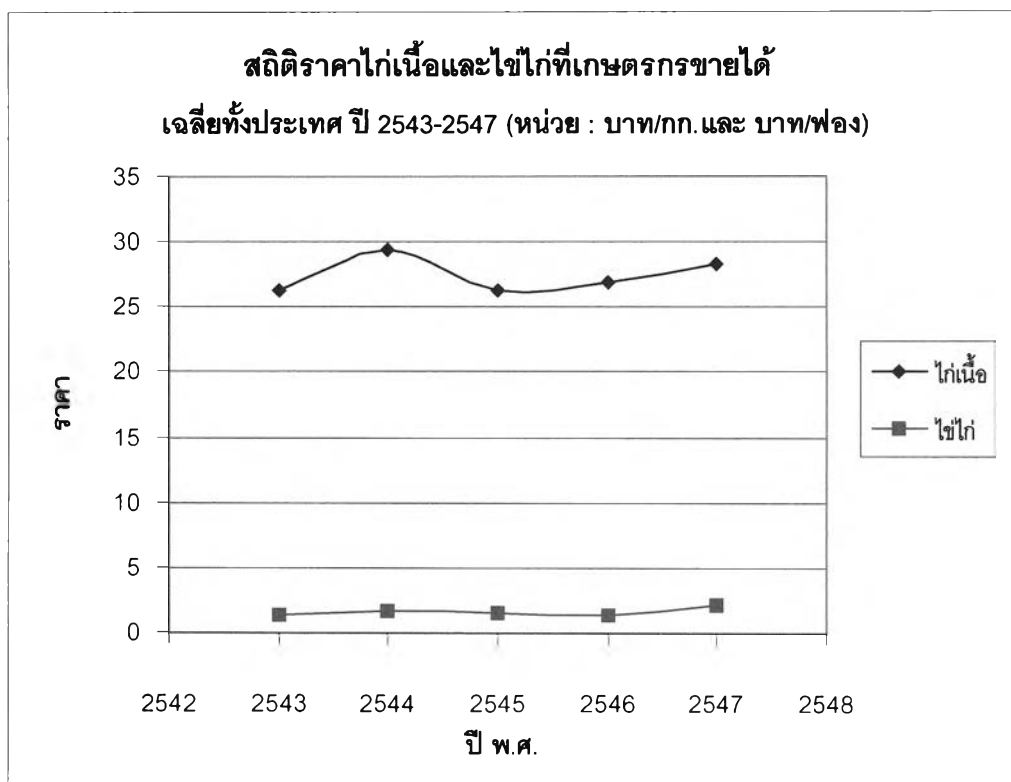
แผนภาพที่ 5-6 สถิติราคาสัตว์น้ำจืด ณ สะพานปลากรุงเทพฯ พ.ศ. 2543 – 2545

ที่มา : องค์การสะพานปลา

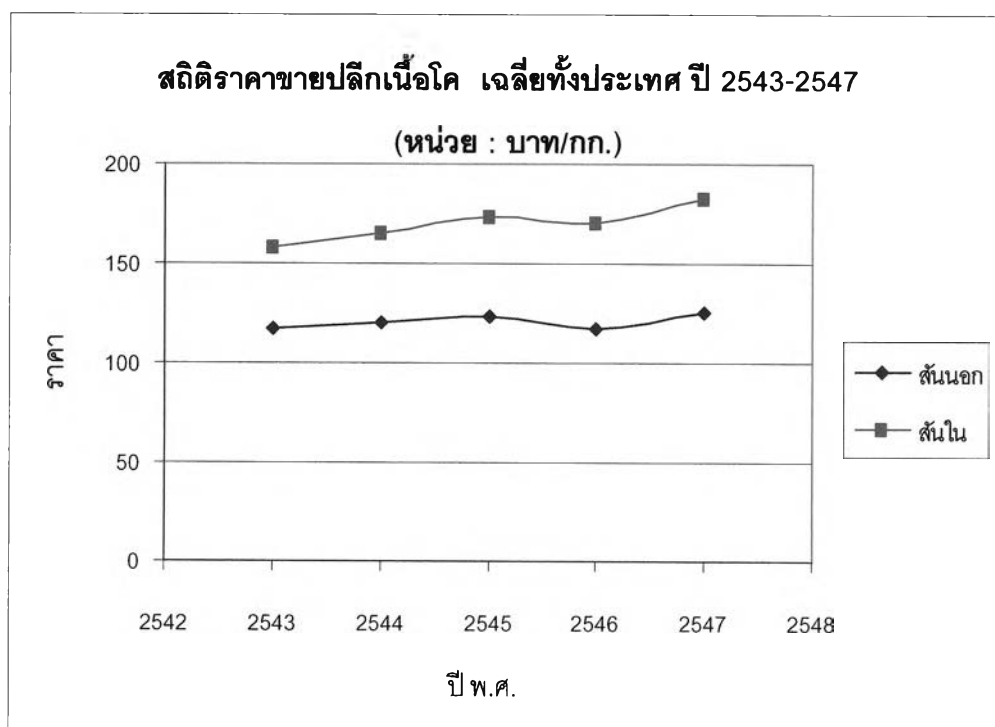

แผนภาพที่ 5-7 สถิติราคากุ้ง ณ สะพานปลากรุงเทพฯ พ.ศ. 2543 – 2545

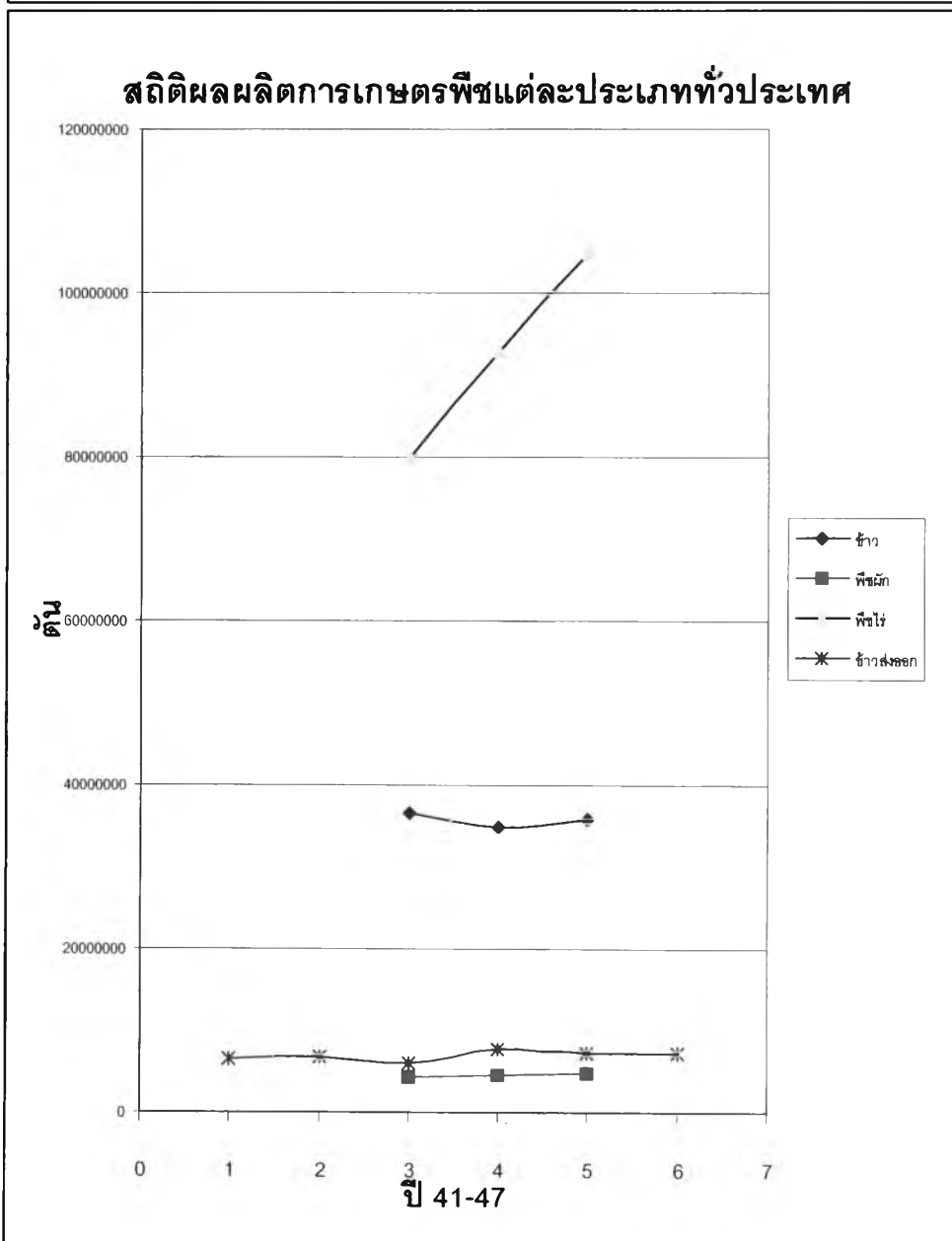
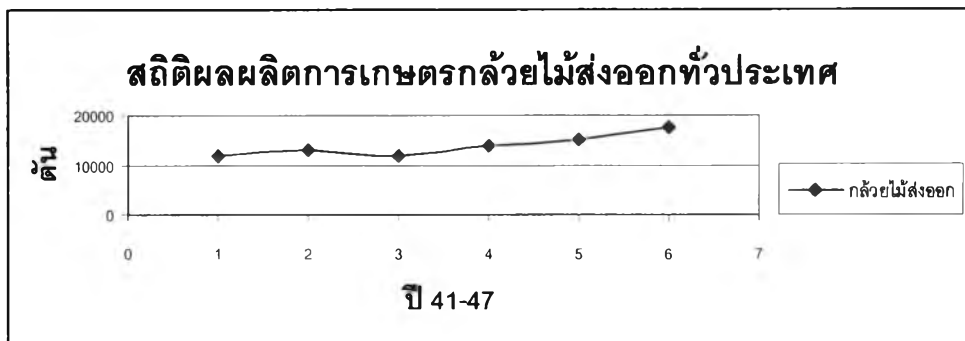
ที่มา : องค์การสะพานปลา

แผนภาพที่ 5-8 สถิติราคาไก่เนื้อและไข่ไก่ที่เกษตรกรขายได้ เฉลี่ยทั่วประเทศ ปี 2543-2547
ที่มา : กรมส่งเสริมการเกษตร

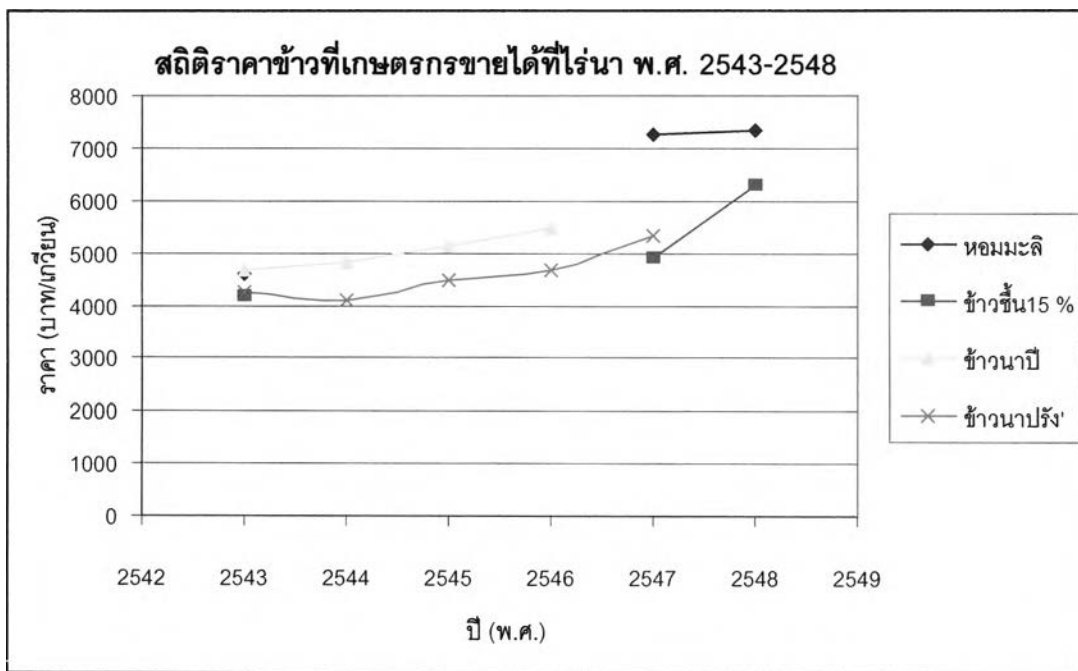

แผนภาพที่ 5-9 ราคาขายปลีกเนื้อโค เฉลี่ยทั่วประเทศ ปี 2543-2547
ที่มา : กรมส่งเสริมการเกษตร

แผนภาพที่ 5-10 สถิติจำนวนผลผลิตเกษตรพืชประเภทต่างๆ ในภาพรวมทั่วประเทศระหว่างปี 2541-2547

ที่มา : กองเศรษฐกิจการเกษตร

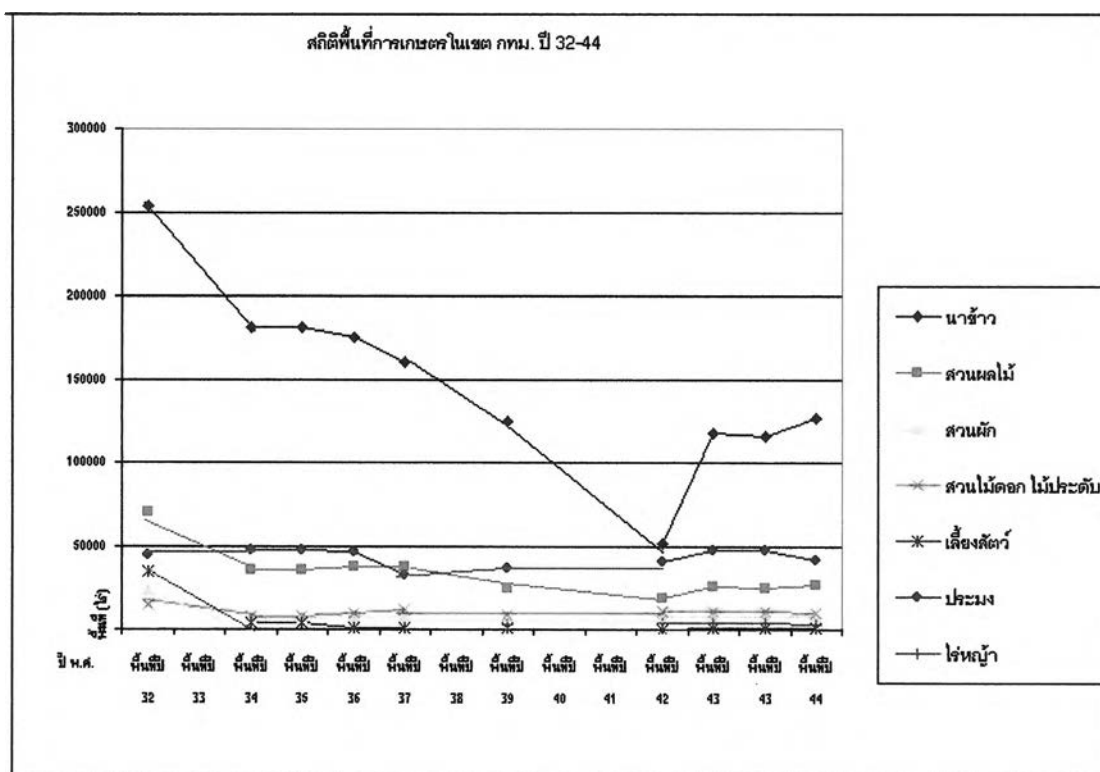
แผนภาพที่ 5-11 สถิติราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้ที่ไร่นาเฉลี่ยทั่วประเทศ พ.ศ. 2543-2548

ที่มา : กรมส่งเสริมการเกษตร

5.6.2 ภาพรวมการเปลี่ยนแปลงพื้นที่การเกษตรในเขตกรุงเทพมหานคร

จากแผนภาพที่ 5-12 จะเห็นว่าการเกษตรที่มีพื้นที่มากที่สุดคือนาข้าว แต่ก็มีการลดลงอย่างรวดเร็วเช่นกันในภาพรวมอาจลดลงถึงครึ่งหนึ่งในระยะเวลา 10 ปี การเกษตรที่มีจำนวนพื้นที่รองลงมาคือประมงที่มีลักษณะขึ้นลงคงตัว ถัดมาคือสวนผลไม้ไม่มีแนวโน้มลดลงแต่มาเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอในช่วง 4-5 ปีท้าย ส่วนสวนผลไม้ประดับและสวนผักมีลักษณะคล้ายกันคือมีความคงตัวสม่ำเสมอมากในช่วง 10 ปีท้าย ในลักษณะเพิ่มขึ้นเล็กน้อย

จากลักษณะดังกล่าวในขั้นนี้ทำให้เห็นภาพรวมว่านาข้าวมีความอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด รองลงมาคือสวนผลไม้และประมง ส่วนสวนผลไม้ประดับและสวนผัก แม้จะมีพื้นที่ไม่มากแต่นับว่ามีความคงตัวมาก สำหรับปศุสัตว์และไร่น้ำมีพื้นที่จำนวนน้อยมาก

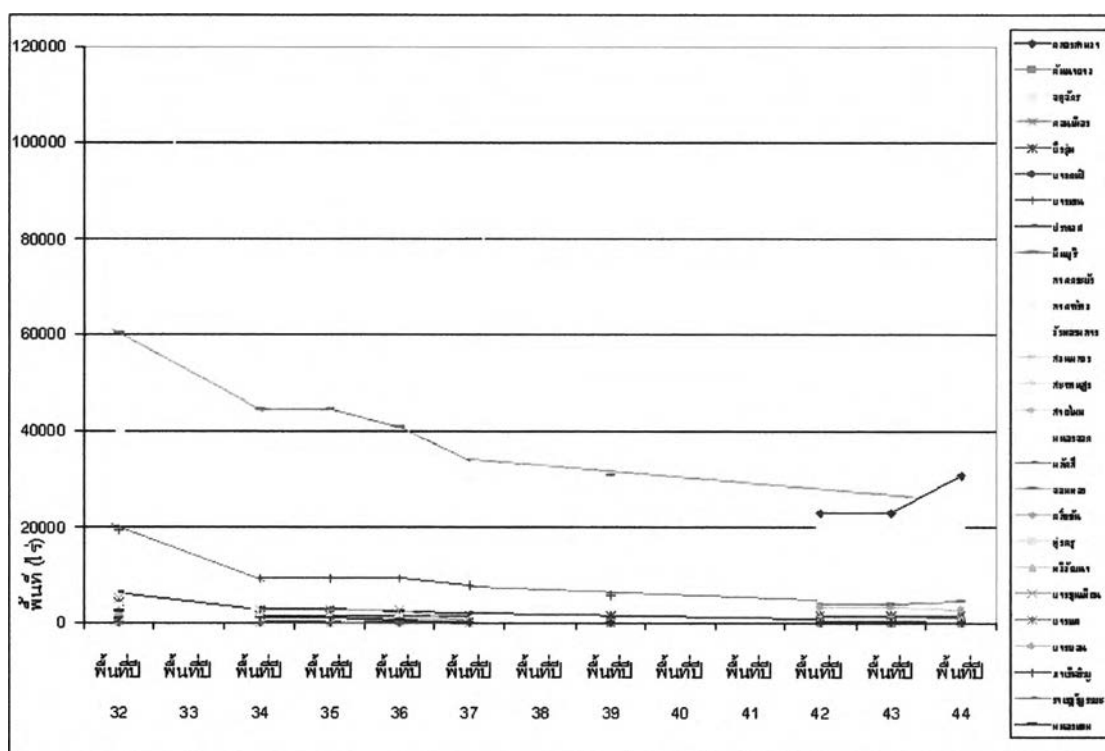
แผนภาพที่ 5-12 แสดงสถิติพื้นที่การเกษตรประเภทต่างๆ ในเขตกรุงเทพมหานครตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ถึง 2544
ที่มา : กองส่งเสริมอาชีพ สำนักพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร และกรมส่งเสริมการเกษตร

5.6.3 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่การเกษตรประเภทต่างๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร

1) นาข้าว

จากแผนภาพที่ 5-13 จะเห็นว่าเขตที่มีนาข้าวมากที่สุดคือ เขตหนองจอก มีนบุรี และลาดกระบัง ซึ่งเป็นพื้นที่ห่างไกลทางฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานคร โดยที่เขตมีนบุรีมีการลดลงมากที่สุด และเขตลาดกระบังมีความคงตัวได้ดีที่สุด ส่วนเขตอื่นๆ มีนาข้าวจำนวนเล็กน้อย

จากลักษณะดังกล่าวในชั้นนี้ทำให้เห็นว่าพื้นที่นาข้าวในเขตลาดกระบัง และหนองจอกมีความน่าสนใจในด้านปริมาณและการคงตัวที่มากที่สุด

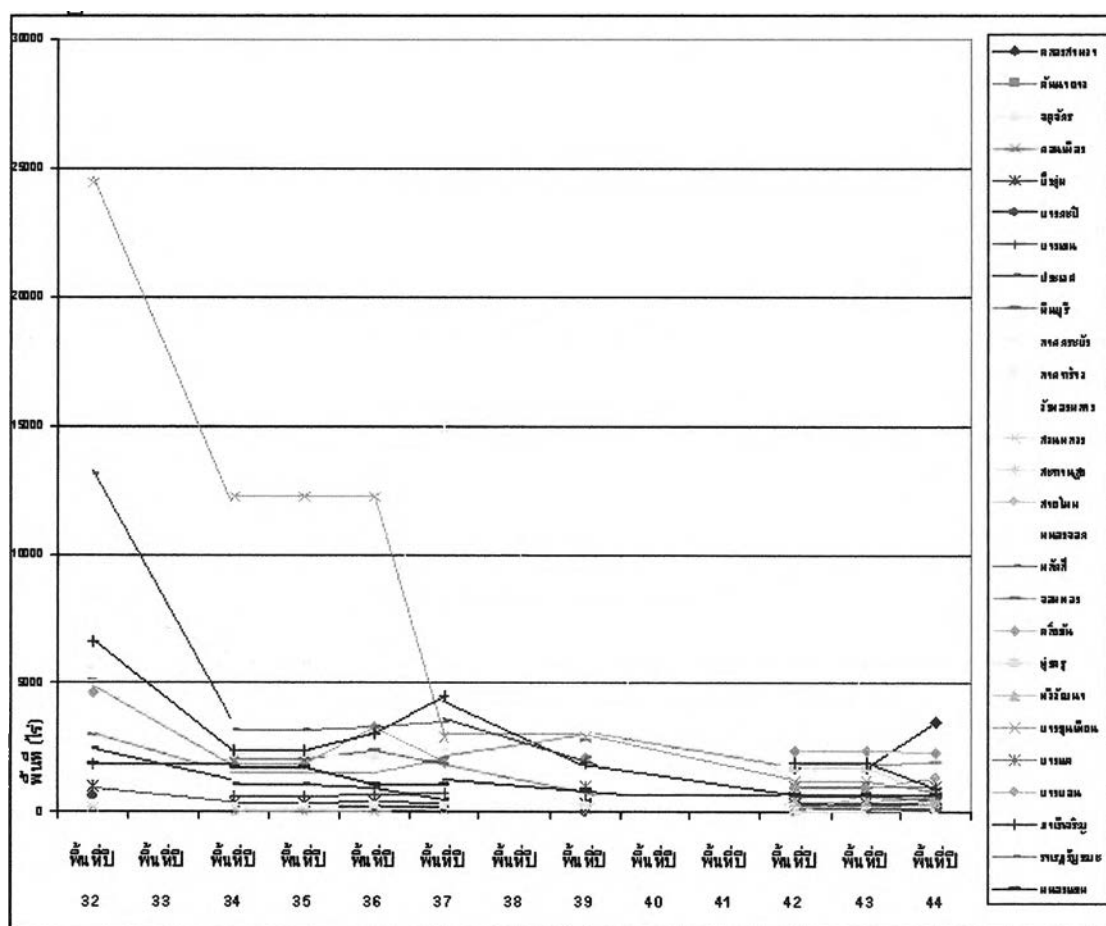
แผนภาพที่ 5-13 แสดงสถิติพื้นที่นาข้าว ในเขตต่างๆ ของกรุงเทพมหานครตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ถึง 2544

ที่มา : กองส่งเสริมอาชีพ สำนักพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร และกรมส่งเสริมการเกษตร

2) สวนผลไม้

จากแผนภาพที่ 5-14 จะเห็นว่าเขตที่เคยมีสวนผลไม้มากที่สุดและลดลงอย่างมากที่สุดคือเขตบางขุนเทียน ส่วนที่เคยมีพื้นที่มากรองลงมาคือราษฎร์บูรณะ หนองจอก บางเขน ลาดกระบัง มีนบุรี และตลิ่งชัน ส่วนในช่วงหลังส่วนที่จะเหลืออยู่อย่างคงตัวคือในเขตนอกจอก คลองสามวา ตลิ่งชัน จอมทอง และบางบอน

แม้ข้อมูลจะมีลักษณะไม่สม่ำเสมออาจเนื่องมาจากการตรวจนับและการแยกเขต อย่างไรก็ตามในขั้นนี้พอจะเห็นว่าเขตที่มีความคงตัวในจำนวนพื้นที่สวนผลไม้ในช่วงหลัง ได้แก่ เขตนอกจอก คลองสามวา ตลิ่งชัน จอมทอง และบางบอน

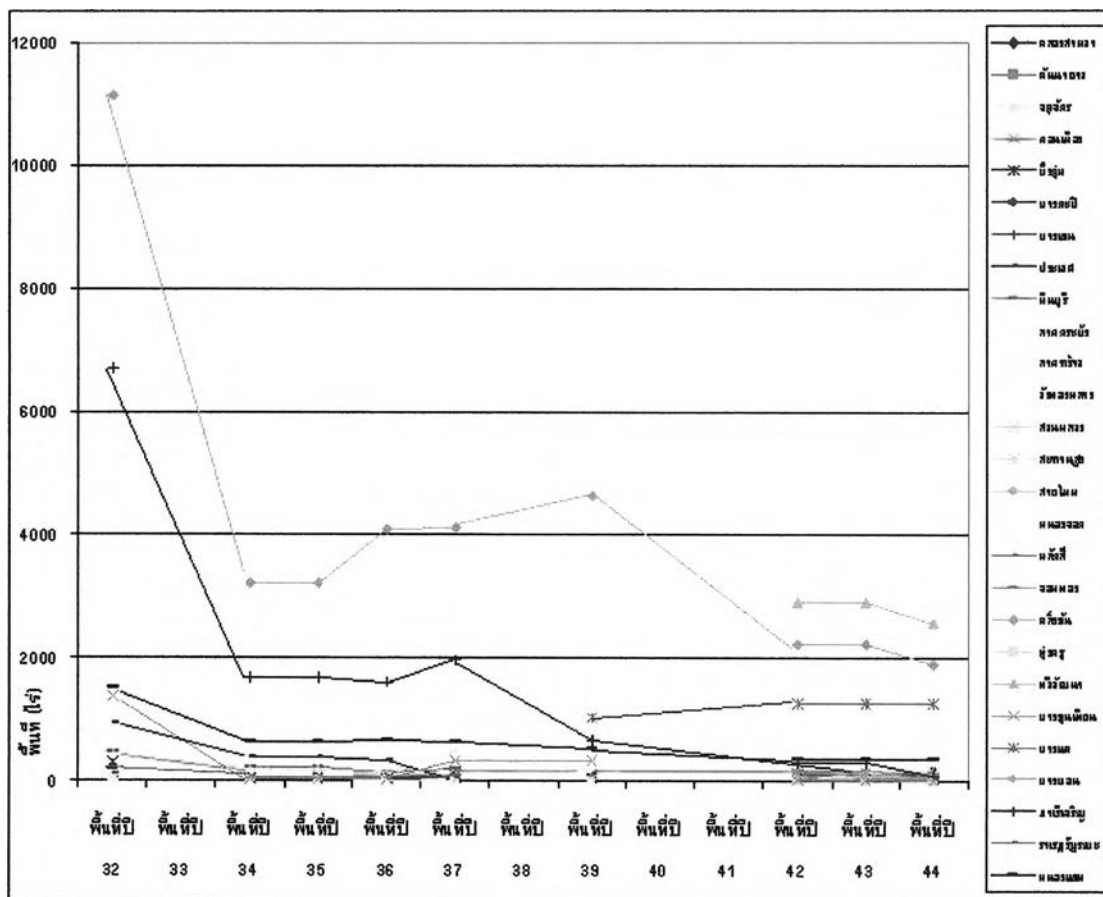
แผนภาพที่ 5-14 แสดงสถิติพื้นที่สวนผลไม้ ในเขตต่างๆ ของกรุงเทพมหานครตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ถึง 2544

ที่มา : กองส่งเสริมอาชีพ สำนักพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร และกรมส่งเสริมการเกษตร

3) สวนผัก

จากแผนภาพที่ 5-15 จะเห็นว่าเขตที่เคยมีสวนผักมากที่สุดจะอยู่ทางฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร นั่นคือเขตตลิ่งชันที่ภายหลังแยกออกมาเพิ่มเป็นเขตทวีวัฒนาที่ยังคงมีสวนผักมากเช่นกัน ส่วนที่เคยมีพื้นที่มากรองลงมาคือภาษีเจริญที่ภายหลังแยกออกมาเป็นบางแครวมทั้งหนองแขม

จะเห็นว่าพื้นที่สวนผักส่วนใหญ่ล้วนมีแนวโน้มลดลงโดยตลอดมา ยกเว้นเขตบางแคที่ยังมีลักษณะคงตัวหรือเพิ่มขึ้นในช่วงหลัง

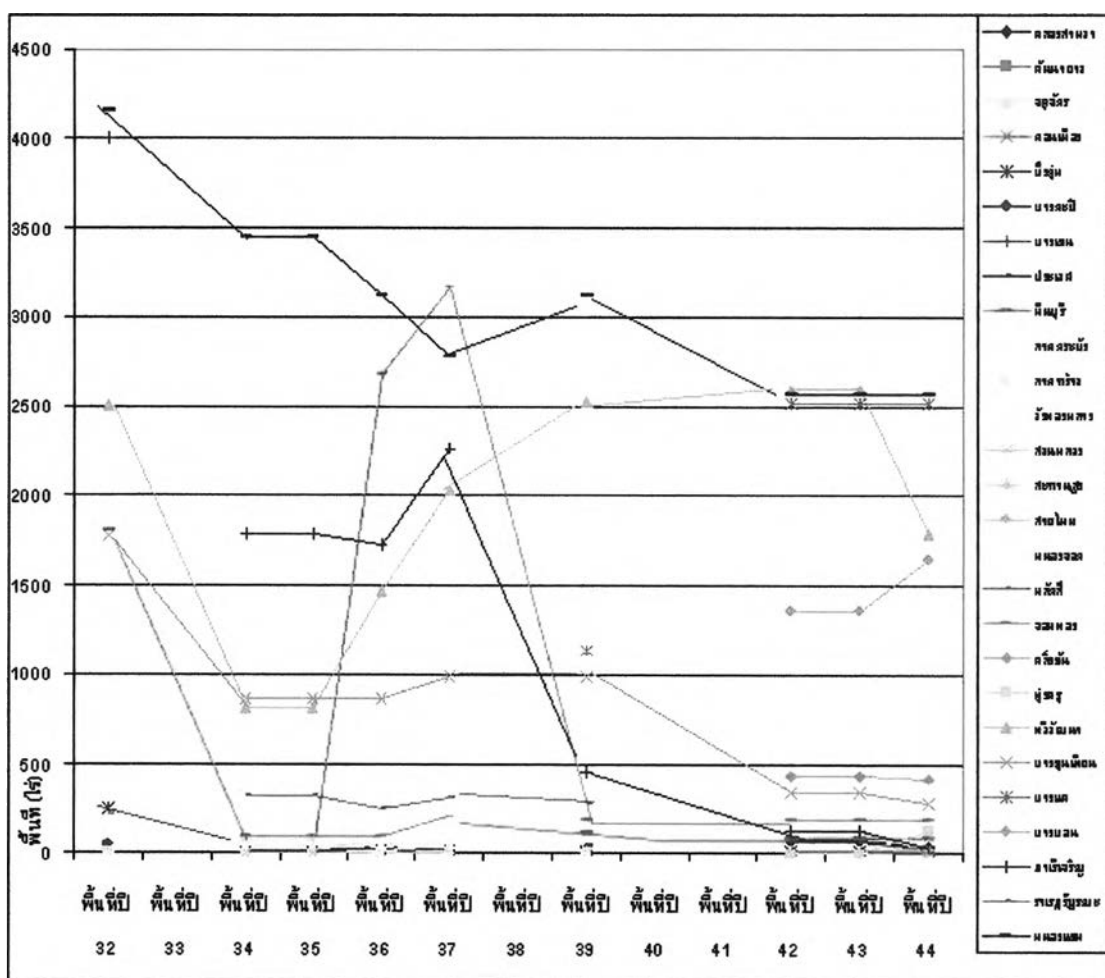

แผนภาพที่ 5-15 แสดงสถิติพื้นที่สวนผัก ในเขตต่างๆ ของกรุงเทพมหานครตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ถึง 2544 ที่มา : กองส่งเสริมอาชีพ สำนักพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร และกรมส่งเสริมการเกษตร

5) สวนไม้ดอกไม้ประดับ

จากแผนภาพที่ 5-16 จะเห็นว่าเขตที่เคยมีสวนไม้ดอกไม้ประดับ มากที่สุดจะอยู่ทางฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร นั่นคือเขตหนองแขม ภาษีเจริญ ทวีวัฒนา นอกจากนี้ก็ยังมีบางขุนเทียนกับมีนบุรี ส่วนในช่วงล่าสุดมีเฉพาะในเขตฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานครได้แก่ เขตหนองแขม ทวีวัฒนา บางแค และบางบอน

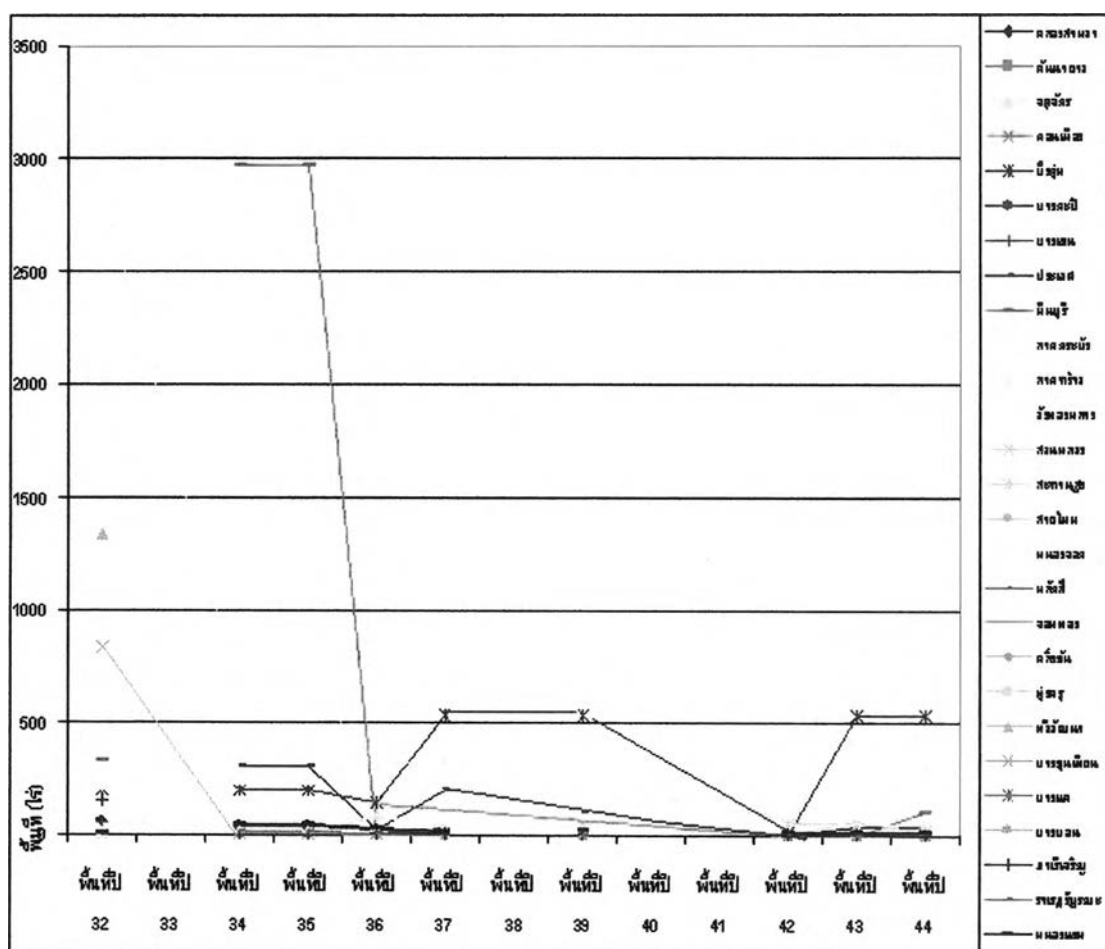
เขตหนองแขม ทวีวัฒนา บางแค และบางบอน ยังนับเป็นเขตที่จำนวนพื้นที่สวนไม้ดอกไม้ประดับมีความคงตัวมากที่สุดเนื่องจากมีจำนวนพื้นที่มาก และมีการเพิ่มขึ้นปรากฏให้เห็น

แผนภาพที่ 5-16 แสดงสถิติพื้นที่สวนไม้ดอกไม้ประดับ ในเขตต่างๆ ของกรุงเทพมหานครปี พ.ศ. 2532 ถึง 2544
ที่มา : กองส่งเสริมอาชีพ สำนักพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร และกรมส่งเสริมการเกษตร

5) เลี้ยงสัตว์

จากแผนภาพที่ 5-17 จะเห็นว่าเขตที่มีพื้นที่เลี้ยงสัตว์มากที่สุดจะอยู่ทางฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานคร นั่นคือเขตบึงกุ่ม มีนบุรี และหนองจอก แต่ถือว่ามีจำนวนพื้นที่เล็กน้อย เนื่องจากตามข้อมูลในช่วงล่าสุดเขตที่มีพื้นที่เลี้ยงสัตว์มากที่สุดคือเขตบึงกุ่มยังมีพื้นที่เพียง 500 กว่าไร่ ส่วนเขตอื่นๆ มีพื้นที่จำนวนเพียงเล็กน้อย

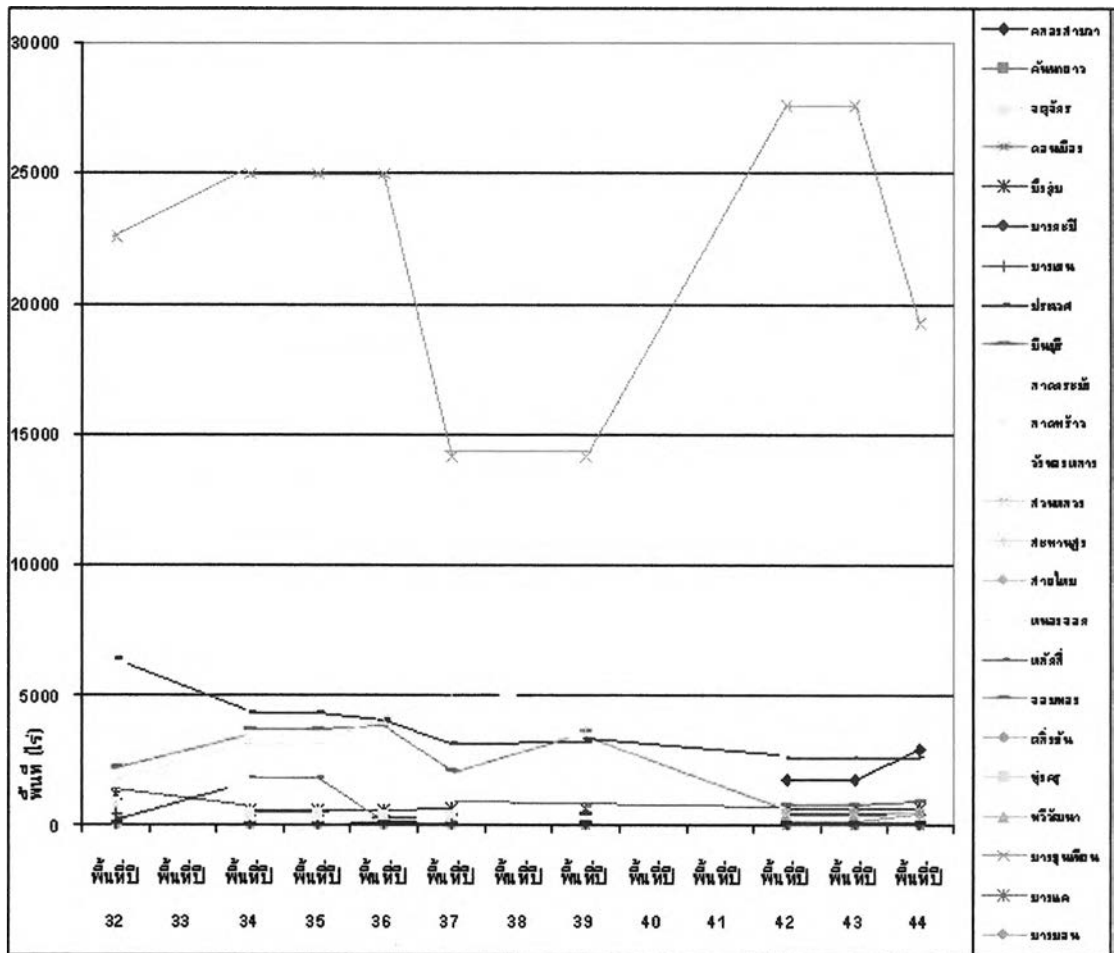

แผนภาพที่ 5-17 แสดงสถิติพื้นที่เลี้ยงสัตว์ในเขตต่างๆ ของกรุงเทพมหานครตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ถึง 2544

ที่มา : กองส่งเสริมอาชีพ สำนักพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร และกรมส่งเสริมการเกษตร

6) ประมง

จากแผนภาพที่ 5-18 จะเห็นว่าเขตที่มีพื้นที่ประมงมากที่สุดจะอยู่ทางตอนใต้ของกรุงเทพมหานคร นั่นคือเขตบางขุนเทียนที่มีพื้นที่มากจนเด่นชัดและยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นให้เห็น และรองลงมาคือเขตลาดกระบังที่มีการเพิ่มขึ้นเช่นกัน นอกจากนี้ก็มีเขตหนองจอก และคลองสามวา ที่ถึงแม้จำนวนพื้นที่จะไม่เด่นชัด แต่ก็มีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นให้เห็น

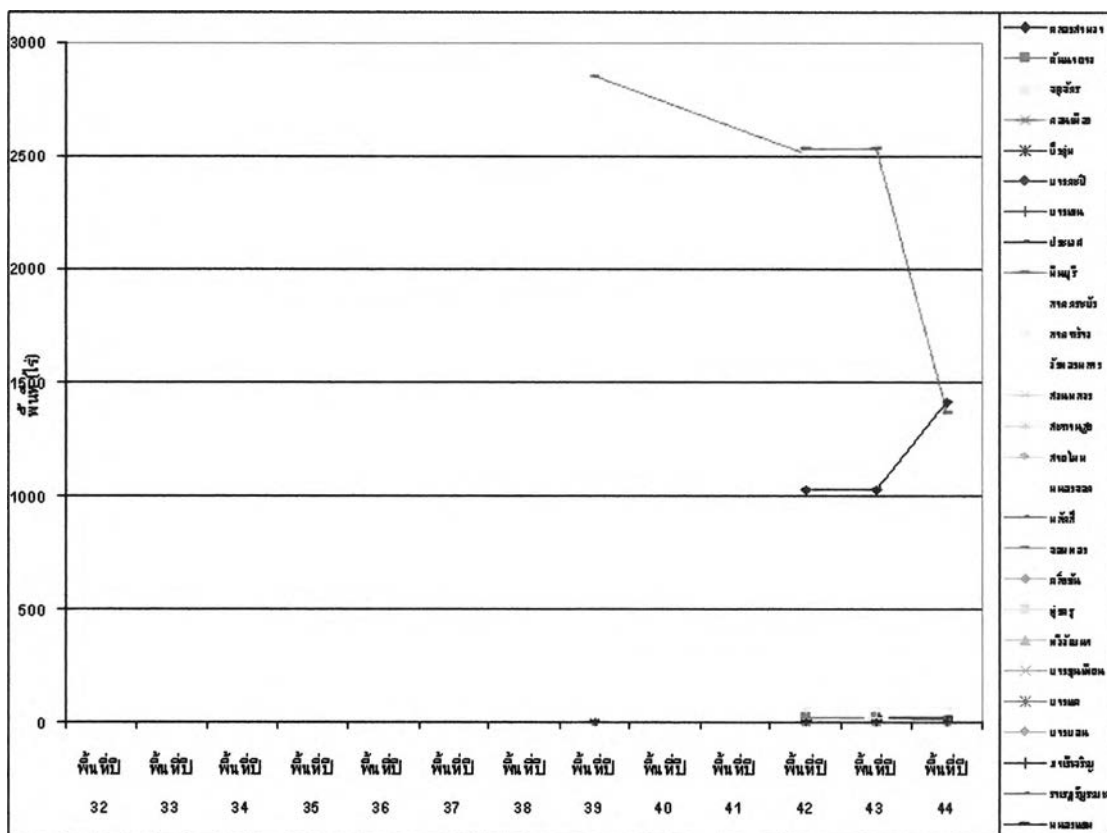

แผนภาพที่ 5-18 แสดงสถิติพื้นที่ประมง ในเขตต่างๆ ของกรุงเทพมหานครตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ถึง 2544
ที่มา : กองส่งเสริมอาชีพ สำนักพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร และกรมส่งเสริมการเกษตร

7) ไร่หญ้า

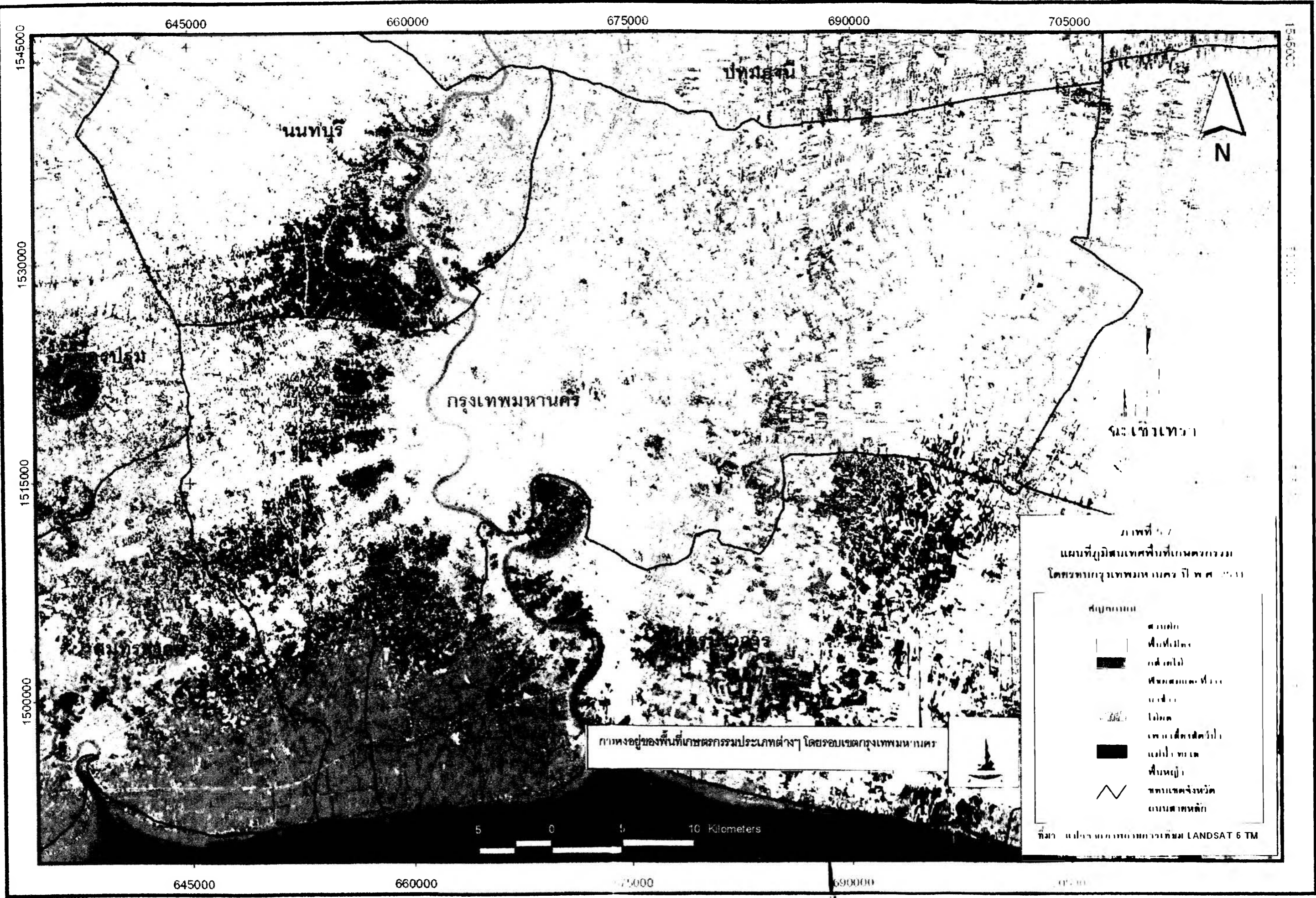
จากแผนภาพที่ 5-19 จะเห็นว่าเขตที่มีพื้นที่ไร่หญ้ามากที่สุดจะอยู่ทางฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานคร นั่นคือเขตมีนบุรี และคลองสามวา ถือว่ามีจำนวนพื้นที่ไม่มากนัก เนื่องจากตามข้อมูลในช่วงล่าสุดเขตที่มีพื้นที่ไร่หญ้าใน 2 เขตดังกล่าวราวเขตละ 500 กว่าไร่ ส่วนเขตอื่นๆ มีพื้นที่จำนวนเพียงเล็กน้อย

จำนวนพื้นที่ไร่หญ้าในเขตคลองสามวามีความคงตัวมากที่สุดเนื่องจากมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในช่วงหลัง แต่ในเขตมีนบุรีที่เคยมีพื้นที่มากกว่ากลับมีแนวโน้มลดลงอย่างมาก

แผนภาพที่ 5-19 แสดงสถิติพื้นที่ไร่หญ้า ในเขตต่างๆ ของกรุงเทพมหานครตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ถึง 2544

ที่มา : กองส่งเสริมอาชีพ สำนักพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร และกรมส่งเสริมการเกษตร

645000 660000 675000 690000 705000

1545000

1530000

1515000

1500000

1545000

นนทบุรี

ปทุมธานี

ปทุม

กรุงเทพมหานคร

จังหวัดนนทบุรี

ภาพทางอากาศของพื้นที่เกษตรกรรมประเภทต่างๆ โดยรอบเขตกรุงเทพมหานคร

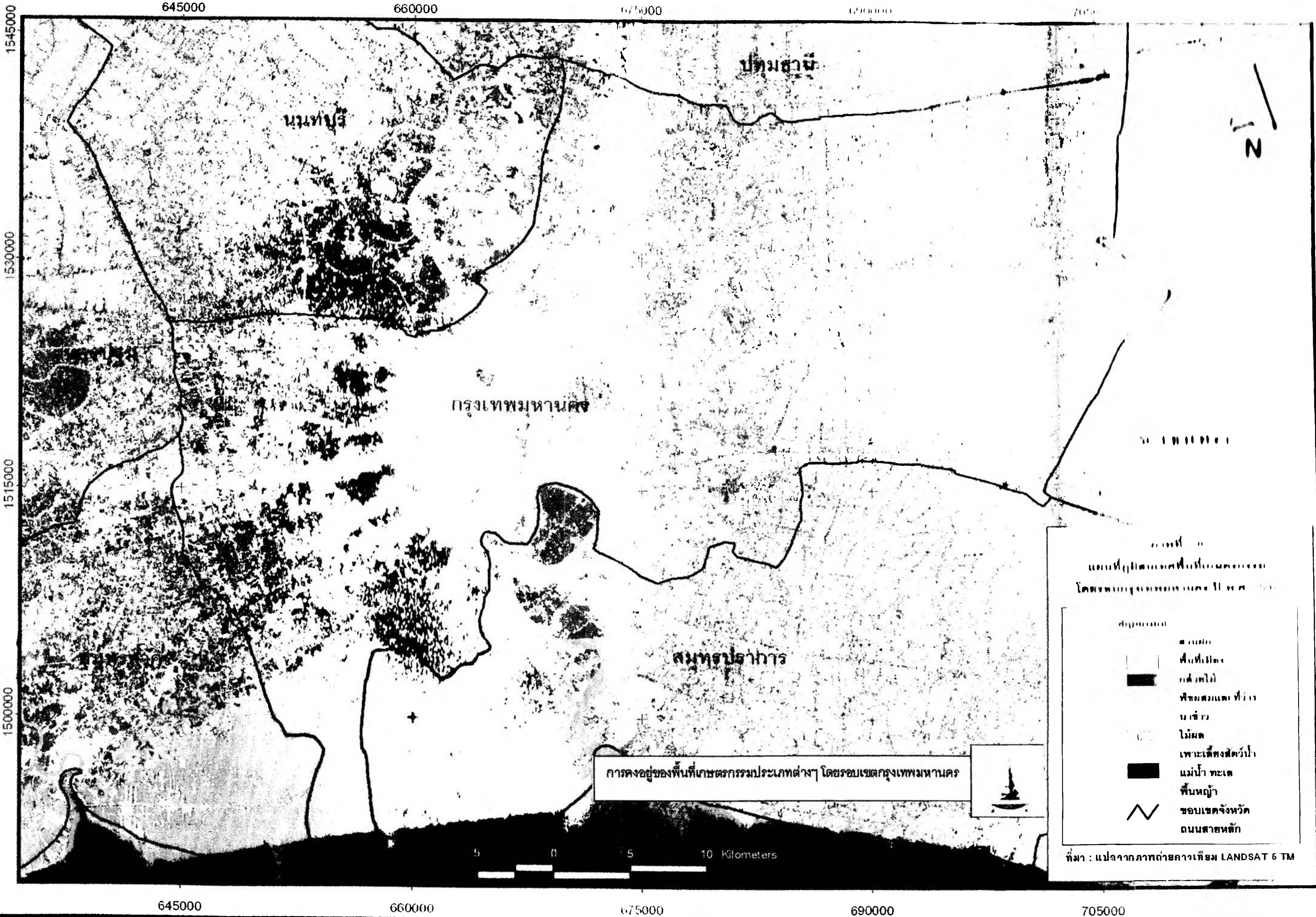
5 0 5 10 Kilometers

ภาพที่ 7
แผนที่ภูมิสารสนเทศพื้นที่เกษตรกรรม
โดยรอบกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2558

สัญลักษณ์	
	คลอง
	พื้นที่ป่า
	น้ำ
	พื้นที่เกษตรกรรม
	ป่า
	ไร่นา
	พื้นที่เกษตรกรรม
	พื้นที่เกษตรกรรม
	พื้นที่เกษตรกรรม
	พื้นที่เกษตรกรรม
	พื้นที่เกษตรกรรม
	พรมเขตจังหวัด
	ถนนสายหลัก

ที่มา: แปลงจากภาพถ่ายดาวเทียม LANDSAT 5 TM

645000 660000 675000 690000 705000

การคงอยู่ของพื้นที่เกษตรกรรมประเภทต่างๆ โดยรอบเขตกรุงเทพมหานคร

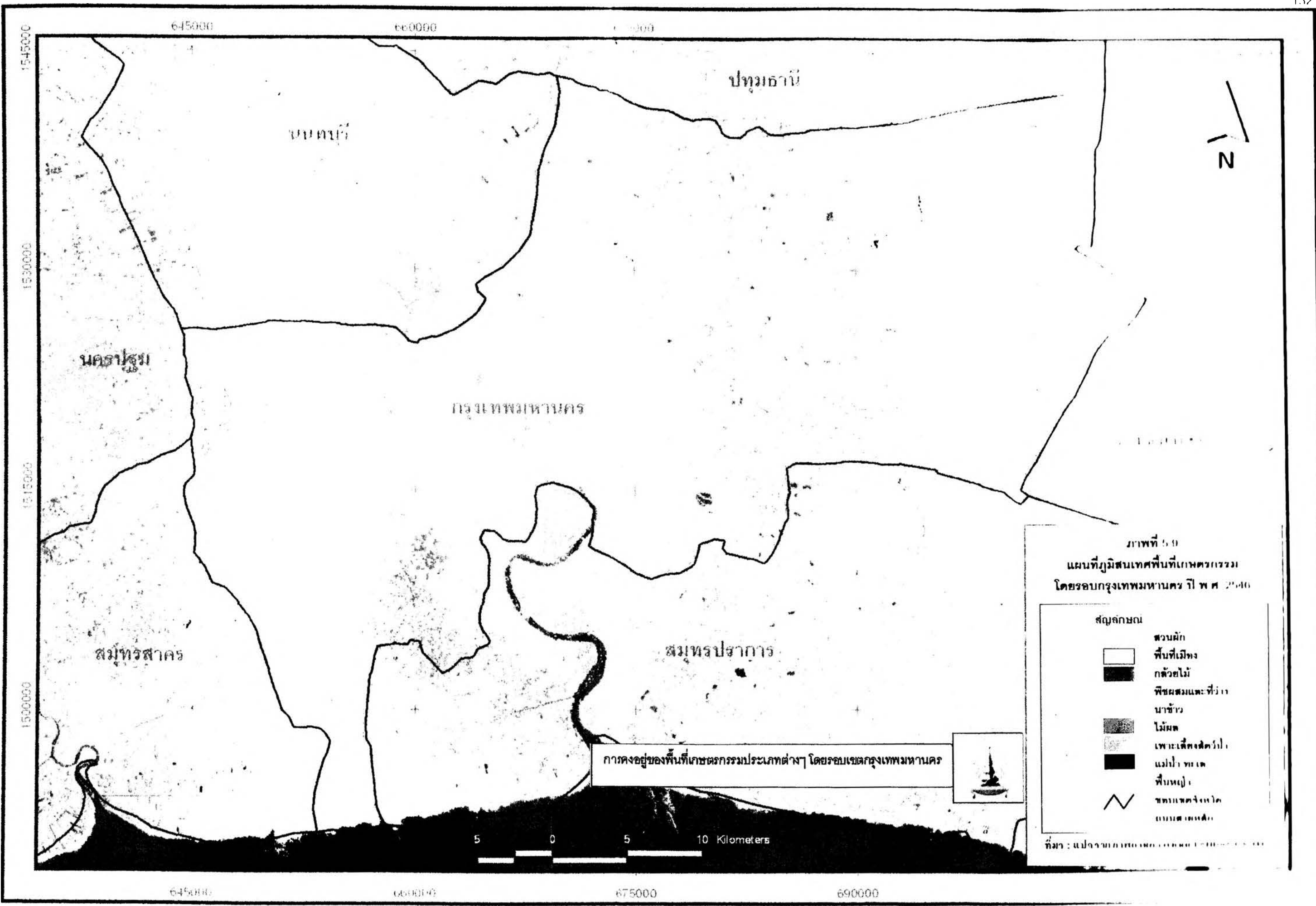
แผนที่
แสดงพื้นที่เกษตรกรรมประเภทต่างๆ
โดยรอบเขตกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. ๒๕๕๓

สัญลักษณ์	
	พื้นที่ป่า
	พื้นที่น้ำ
	พื้นที่สวนผลไม้
	พื้นที่ว่าง
	ไม่ชัด
	เขื่อนลัดน้ำ
	แม่น้ำ ทะเล
	พื้นที่น้ำ
	ขอบเขตจังหวัด
	ถนนสายหลัก

ที่มา : แปลงจากภาพถ่ายดาวเทียม LANDSAT 5 TM

12

0 5 10 Kilometers

ภาพที่ 5.9
แผนที่ภูมิสนเทศพื้นที่เกษตรกรรม
โดยรอบกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2546

- สัญลักษณ์
- สวนผัก
 - พื้นที่เมือง
 - กสิกรรม
 - พืชผสมและที่ว่าง
 - นาข้าว
 - ไม้ผล
 - เพาะเลี้ยงสัตว์ปีก
 - แปลง พืช
 - พื้นที่น้ำ
 - ขอบเขตจังหวัด
 - เขตเทศบาล

การคงอยู่ของพื้นที่เกษตรกรรมประเภทต่างๆ โดยรอบเขตกรุงเทพมหานคร

5 0 5 10 Kilometers

ที่มา : แปลงจากกรมแผนที่ทหารบก (กรมแผนที่ทหารบก) ปี 2546

เมื่อพิจารณา แผนที่แสดงข้อมูลสวนเทศภูมิศาสตร์ จำนวนและตำแหน่งพื้นที่เกษตรกรรมโดยรอบ กทม. ในปีต่างๆ จะเห็นว่าพื้นที่โดยรอบ กทม. มีพื้นที่เกษตรกรรมประเภทต่างๆ แยกเป็นกลุ่มๆ คือนาข้าวที่มีราคาตอบแทนต่อไร่ต่ำควรจะอยู่ห่างศูนย์กลางเมืองตามทฤษฎีของ Von Thunen ก็ยังคงอยู่อย่างเด่นชัดทางฝั่งตะวันออกแถบมีนบุรี หนองจอก และลาดกระบัง ส่วนด้านตะวันตกมีสวนผสม พืชผัก ประชิดเมืองเป็นแถบตั้งชั้นถึงบางมด และบางกระเจ้า แต่มีพื้นที่ลดลงอย่างมากในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา เพราะมีการตัดถนนแนววงแหวนชั้นใน ชั้นกลางจำนวนมาก หากพิจารณาในรายละเอียดจะพบว่าสวนรังกล้วยไม้จะมีอยู่เป็นกลุ่มแถบรอยต่อเขตจอมทองบางขุนเทียน และบางมด และแถบหนองแขม บางแค อีกกลุ่มหนึ่ง โดยสอดคล้องผสมอยู่ตรงกลางพื้นที่สวนที่เหลืออยู่ โดยมีแนวโน้มที่จะแผ่ขยายตัวออกไปทางตะวันตกแถบนครชัยศรี และทางเหนือไปถึงบางเลน โดยที่ไม่พบทางฝั่งตะวันออกของ กทม. เลย จึงเป็นที่น่าศึกษาในสภาพการคงอยู่และทำเลที่ตั้งอันเฉพาะของสวนรังกล้วยไม้ที่แนวโน้มปริมาณและราคาที่สูงขึ้นอันแสดงถึงการคงอยู่ที่ดี ส่วนทางตอนใต้ของ กทม. มีการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำเนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นที่ต่ำติดทะเล ดินอยู่ในชุดที่ระบุว่าน้ำท่วมทุกวัน และราคาผลผลิตสัตว์น้ำก็มีเสถียรภาพดี

5.7 แนวโน้มพื้นที่เพาะปลูกพืชแต่ละประเภทชนิดในแต่ละเขตโดยรอบ กทม.

การคงอยู่ของพืชแต่ละประเภทแต่ละชนิดย่อยในแต่ละเขตโดยรอบ กทม. สามารถพิจารณาในแง่ของแนวโน้มการเพิ่มขึ้นหรือลดลงในช่วงปลายคือปี 2544-2547 ได้จากแผนภาพที่ 24 ถึงแผนภาพที่ 80 จะเห็นว่าในกรุงเทพฯฝั่งตะวันตกรอบนอกและเขตบางกรวยที่ต่อเนื่องกัน ไม่ว่า ทวีวัฒนา บางแค หนองแขม รวมถึงตลิ่งชัน ล้วนเคยมีการปลูกพืชผักนับพันไร่ แต่ในปัจจุบันได้ลดลงอย่างรวดเร็วมาก โดยเฉพาะชนิดพืช ผักกูดข่า ผักบุ้งจีน คะน้า ผักกาดหอม และผักบุ้งจีน ที่พอจะคงตัวคือ บรอกโคลี พริก และผักบุ้งน้ำซึ่งมีพื้นที่ปลูกน้อยมาก ในเขตเหล่านั้นยกเว้นบางกรวยมีการปลูกไม้ผลน้อยมาก แต่เขตหนองแขมก็มีการปลูกมะม่วงเพิ่มขึ้นที่เขตบางกรวยมีข้อมูลพื้นที่ที่เรี่ยกันเป็นผลไม้ที่มีชื่อเสียงของนนทบุรีลดลงอย่างมากผิดปกติจากไม้ผลชนิดอื่นในปีหลังสุด อาจเป็นเพราะหน่วยงานรวบรวมข้อมูลยังไม่ครบปี แต่ กล้วยมะนาว และขนุน และอื่นๆ ยังมีเสถียรภาพคงตัวอยู่

สวนชานเมืองฝั่งตะวันตกตอนใน อาทิ ภาษีเจริญ ราษฎร์บูรณะ จอมทอง ลงมาถึงพระประแดง และบางส่วนของบางขุนเทียน มีการปลูกพืชผักน้อยและพื้นที่ปลูกลดลงชัดเจนเมื่อเทียบกับพื้นที่ปลูกไม้ผลที่กว้างใหญ่กว่าหลายเท่า และส่วนใหญ่มีการคงตัวดี บางแห่งมีพื้นที่ปลูกมะม่วงเพิ่มขึ้น เช่น จอมทอง บางขุนเทียน และพระประแดง แต่ในเขตราษฎร์บูรณะพื้นที่

เกษตรทุกประเภทลดลงอย่างรวดเร็วเนื่องจากอยู่ในล้อมของพื้นที่แบบเมืองจึงกลายเป็นเมืองได้ง่าย

ในซานเมืองฝ่งตะวันออกตั้งแต่ สะพานสูง วังทองกลาง คันทายาว บางเขน ดอนเมือง โดยเฉพาะรอบนอก คือ มีนบุรี หนองจอก ลาดกระบัง จะมีพื้นที่ที่พืชนาข้าวเด่นชัด โดยมีพืชผลไม้ไม่น้อยมาก ในภาพรวมจะมีการลดลงของนาข้าว โดยเฉพาะที่เด่นชัดคือ มีนบุรี มีการลดลงทั้งนาปีและนาปรังอย่างรวดเร็วมาก แต่สังเกตว่า ลาดกระบัง และมีนบุรี เพิ่มเนื้อที่ปลูกมะม่วงมาก ขณะที่หนองจอกซึ่งอยู่ไกลจากเมืองนับเป็นเขตชนบทกลับมีพื้นที่ผลไม้อื่นๆลดลงทุกรายการ สำหรับกล้วยมีเสถียรภาพดีในหลายเขต

รายละเอียดข้อมูลสามารถพิจารณาได้จากสถิติพื้นที่เพาะปลูกชนิดต่างๆ รายเขตของกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่แผนภาพที่ 24 ถึงแผนภาพที่ 75 และสถิติพื้นที่เพาะปลูกชนิดต่างๆ รวมฝ่งตะวันออก และรวมฝ่งตะวันตก ของกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่แผนภาพที่ 76 ถึงแผนภาพที่ 80 ในภาคผนวก